

»Kirjoittamaton päiväkirja»

Ilmari Mannisen Unkarin-matka syksyllä 1934

»Kaman vanhat hopeakorut häviävät Bulgariassa juutalaisten säkkeihin, mutta tri Ilmari Manninen sai vielä ostaa niitä Kansallismuseoon.»

»Matkani tarkoituksena oli tutustua Tonavan maiden ja Balkanin kansatieteeseen sekä kerätä vertailuaineistoa suomensukuisten kansojen puku- ja ornamenttisthistoriallista tutkimusta varten. Samalla suoritin keräyksiä Kansallismuseolle, kohdistaan huomioni etupäässä kansatieteelliseen puoleen.

Matkani, joka on kestänyt melkein vuoden, aloitin Tšekkoslovakiasta. Syyskaudella oleskelin myös Unkarissa ja Jugoslaviassa. Sydäntalvi kului Wienissä ja Berliinissä, mistä maaliskuun alussa läksin matkaan, ensin uudestaan Jugoslaviaan ja sieltä Bulgariaan, mistä vihdoin Romanian kautta palasin kotiin.

Tuloksiin olen erittäin tyytyväinen. Paitsi hankkimiani tieteellisiä aineksia on minun luettava niihin ne lukuisat suhteet, joita eri maissa sain solmituksi alani edustajien kanssa.

Mitä tulee Kansallismuseolle suorittamiini keräyksiin kohdistin ne etupäässä Jugoslaviaan ja Bulgariaan. Joukossa on harvinaisuuksia, joita muutamien vuosien kuluttua tuskin enää olisi ollut käsitettävissä. Muutenkin voin sanoa keräystäni tapahtuneen yhdennellätoista hetkellä. Bulgariasta vanhat hopeakorut häviävät nopeasti, jos nykyistä menoa jatkuu. Juutalaiset hopeankauppiaat keruuttavat järjestelmällisesti kylät tyhjiksi hopeakoruista. Näin niitä tällaisten kauppiaiden liikehuoneistoissa laatikoittain ja säkeittäin.

Kaikkialla sain osakseni mitä suurinta ystävällisyyttä ja vieraanvaraisuutta. Siinä suhteessa muodostui käsitykseni Balkanista varsin edulliseksi. Mutta mikään ei vedä vertoja unkarilaisten rakastettavuudelle, jota he varsinkin meille suomalaisille tuhaavat.»¹

Ilmari Manninen hankki vuonna 1935 Unkarista Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin lukumäärältään vaatimattoman mutta sisällöltään arvokkaan aineiston.² Kuten lehtihaastattelusta käy ilmi, hänen huomionsa kohdistui Jugoslavian, Romanian ja Bulgarian esineistön keruuseen, ja hän hankki näistä maista yli 400 esinettä.³ Tämän ohella saatiin Mannisen kuoltua Suomen kansallismuseon silloisen kansatieteellisen osaston kuva-arkistoon kahteen otteeseen, vuosina 1937 ja 1946, valokuvia, negatiiveja ja erikokoisiksi vedostettuja kuvia eri puolilta Eurooppaa, mm. Unkarista. Vuonna 1937 saadut kuvat oli varustettu Mannisen kirjoittamin selostuksin. Suurin osa niistä oli otettu Slovakiassa ja Balkanilla,⁴ kymmenen kuvaa on luetteloitu suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin.⁵ Vuonna 1946 ostettiin 550 valokuvaa ja 217 negatiivia, jotka liittyvät Mannisen matkaan Unkariin ja Balkanille.⁶ Näistä kuvista oli 108 otettu Unkarissa ja loput eli 442 otosta Balkanin maissa.⁷ Ongelmia syntyi

¹ Uusi Suomi n:o 153, 1935.

² SU 5188:1–22, diar. 26.11.1934.

³ VK 5214:1–414, diar. 21.9.1935.

⁴ VKK 169:1–147.

⁵ SUK 338:1–10.

⁶ Diar. 27.4.1946, n:o 81139, amanuenssi Auvo Hirsjärven selvitys.

⁷ SUK 801; SUK 389.

kuvia tekstitettäessä. Unkarin kuvista miltei puolet (42 kpl) ja Balkanin kuvista suurin osa (365 kpl) oli vailla alkuperä- ja paikkatietoja. Valokuvia järjestettäessä oli siksi yritettävä jäljittää matkan eri vaiheita. Manninen ehti julkaista kaksi lehtiartikkelia ensimmäisestä tutkimuskohteestaan Slovakiasta ja Karpaattien Ukrainasta.⁸ Lisäksi on säilynyt muutamia muistiinpanoliuskoja matkan Unkarin osuudesta.⁹

Tämän kirjoituksen tavoitteena on selvittää Unkarin-matkan vaiheita säilyneiden hajanaisten tietojen pohjalta. Itsessään mykkiä kuvia ja esineitä on saatu puhumaan haastatteleamalla Ilmari Mannisen unkarilaisia tuttavuuksia, edesmenneitä professori Béla Gundaa,¹⁰ Bertalan Korompayta (ent. Krompacher)¹¹ ja lehtori Mária Tauszigia.¹² Tähän salapoliisityöhön ryhdyin jo vuonna 1987, ja palasin siihen aina, kun muilta töiltä oli mahdollisuus. Mannisen kuvien ja matkan kautta avautui vääjäämättä ovi Unkarin kansatieteen tilaan ja sen asemaan maan silloisissa oloissa. Olen käsitellyt visuaalisen antropologian keinoin Mannisen ottamien valokuvien tarjoamaa vaikutelmaa Unkarin kansanpuvuista. Kansanpukujen merkitystä pohditaan ajan hengelle ominaisen folklorismin näkökulmasta. Kuvia ja aikalaisten mielipiteitä analysoimalla on saatu myös aavistus siitä, minkälainen kuva Manniselle syntyi suomalais-ugrialaisten kansojen ornamenttiikasta.

En voi olla tähdentämättä unkarilaisilta tutkijoilta ja Mannisen ystävältä, Mária Tauszigilta saamaani innostusta ja kannustusta, josta kuului ääretön kunnioitus Mannista ja hänen elämäntyötään kohtaan. Virka-apua sain lisäksi Budapestissa Kansatieteellisen museon etnologiselta arkistolta, jonka johtaja Ibolya Forrai yhdessä museon varajohtaja Attila Selmeczi Kovácsin kanssa antoi käyttööni museon Mannista koskevan kirjeenvaihdon ja valokuvat. Miskolcin Herman Ottó museon arkistonhoitaja Gertrud Goda tarjoutui myös apuun ja lähetti kirjeitse tietoja museonjohtaja Arnold Leszihin päiväkirjasta. Kiitän kaikkia saamastani avusta.

Tutkimusmatkan valmisteluja

Taustalla kansatieteelliset yleisesitykset

Ilmari Manninen palasi Virosta kotimaahan vuonna 1929. Edessä oli uusi haaste: työ Suomen kansallismuseossa kansatieteellisen osaston johtajana. A.O. Heikelin ja U.T. Sireliuksen elämäntyö sai oivan jatkajan. Intoa ja asiantuntemusta tieteelliseen työhön tarjosi aluksi virolainen aineisto. 1930-luvun alku oli Mannisen kannalta suurjulkaisujen aikaa. Virolaisen kansankulttuurin laaja selvitys »Die Sachkultur Estlands»¹³ on verrattavissa eri puolilla Eurooppaa julkaistuihin kansatieteellisiin käsikirjoihin. Mainittakoon tässä U. T. Sireliuksen ja Sigurd Erixonin käsikirjojen lisäksi saksalaisen Adolf Spamerin, venäläisen Dmitrij Zeleninin, puolalaisen Kazimierz Moszynskin, romanialaisen Rumulus Vuian, kroaattilaisen Milovan Gavazzin, bulgarialaisen

⁸ Uusi Suomi, sunnuntailiite n:o 49, 1934; Uusi Suomi, sunnuntailiite n:o 7, 1935.

⁹ Personalialia Manninensis, MV:KTKKA 1022.

¹⁰ Kansatieteilijä, Debrecenin Kossuth Lajos yliopiston emeritus professori ja kunniatohtori sekä Unkarin Tiedeakatemian jäsen, 1911–1994.

¹¹ Kansatieteilijä Bertalan Korompay, vuoteen 1941, 1908–1995; Krompacher 1935; 1937; Korompay 1989.

¹² saksan kielen lehtori Mária Tauszig, 1896–1994.

¹³ I, II 1931, 1933; Mannisesta kirjoitetuissa nekrologeissa »Die Sachkultur» on mainittu Mannisen pääteokseksi: Linnus 1937, VII; Vilkuna 1935, 395; Tallgren 1935, 3; Talve 1992, 69–70.

Kuva 1. Manninen Mária Tauszigin ystävien kanssa tulossa Ujhutan kylästä Szinva-joelle 2.10.1934. Mannisen vieressä istuu museonjohtaja Andor Leszih, vasemmalla Mária Tauszig.

Christo Wakarelskin ja unkarilaisen tutkijakolmikon, István Györflyn, Károly Viskin ja Zsigmond Bátkyn kansatieteelliset yleisesitykset.¹⁴ Kaikille näille kansanomaisen kulttuurin katselmuksille oli tunnusomaista museoaineiston ja kenttätöypohjaisen keuumateriaalin käyttö ja etnokeskeinen näkökulma.

U. T. Sireliuksen kuoltua Manniselle jäi selvittäväksi Suomalais-Ugrilaisen Seuran suurhankkeesta »Suomen suku» suomalais-ugrilaiden kansojen aineellinen kulttuuri mm. pukujen osalta. Suomalais-ugrilaiden kansojen tutkimusproblematiikka oli Manniselle ennestään tuttua. Hänhän oli perustamassa Viron kansallismuseon suomalais-ugrilaisia kokoelmia. Museon suomalais-ugrilainen osasto avattiin Mannisen viimeisenä toimintavuonna joulukuussa 1928.¹⁵ Tarton yliopiston kansatieteen dosenttina hän piti suomalais-ugrilaiden kansojen kansanomaisesta kulttuurista luentosarjaa, joka julkaistiin ensin viron, sittemmin suomen ja saksan kielillä.¹⁶ Ajankohtaisia tietoja sukukansojen kulttuurista Manninen ehti hankkia vuonna 1928 tekemältä matkaltaan Venäjältä, jolloin hän kävi tutustumassa venäläisiin museoihin Pietarissa ja Moskovassa.¹⁷ Manninen sai siellä solmittua yhteyksiä orastavan suomalais-ugrilaisen kan-

¹⁴ U. T. Sirelius. Suomen kansanomaista kulttuuria, I–II 1919, 1921; Sigurd Erixon. Svenskt Folkliv, 1938; Adolf Spamer. Die Deutsche Volkskunde, Leipzig I–II, 1934–35; Dmitrij Zelenin. Russische (Ost-slavische) Volkskunde, Berlin und Leipzig 1927; Kazimierz Moszynski. Kultura ludowa slowian, Kraków 1929; Rumulus Vuia. Chronologie des types villages dans le Banat et la Transylvanie. Revue de Transylvanie, III. Kolozsvár 1936; M. Gavazzi. Pregled etnografije hrvata, I. Zagreb, 1940; Ch. Wakarelski. Bit'na trakijskitë i malozijskitë B'lgari. Trakijski Sbornik, V. Sofia 1935, myöhemmin saksaksi Bulgarische Volkskunde, Berlin 1969; István Györfly, Károly Viski, Zsigmond Bátky. A magyarság néprajza, 1933–1937, Budapest.

¹⁵ Linnus 1970, 230, 234.

¹⁶ Soome sugu rahvaste etnograafia, Tartu; Suomensukuiset kansat, Porvoo, 1929; Die finnisch-ugrischen Völker, Leipzig, 1932.

¹⁷ Linnus 1970, 253; Uudemmistä venäläisistä kansatieteellisistä teoksista Suomen suvun alalla US 185/ 1928; Mannisen muistiinpanovihko v:lta 1928, Personaliala MV:KTKKA 1022.

satieteen nuoriin tutkijoihin, joiden kirjoituksia hän sittemmin julkaisi Eurasia Septentrionalis Antiquan toimittajana.¹⁸

Pukututkijana Mannisella oli sekä käytännöllinen että tieteellinen ote. Hänhän kehotti Tarttoon saavuttuaan kansantajuisissa kirjoituksissaan hankkimaan kansanpukuja myös niiltä seuduilta, joissa puvut olivat väistymässä.¹⁹ Pienehköjä kirjoituksia kansanpukujen alalta seurasi virolaisen kansanpuvun kokonaisuus »Eesti rahvariiete ajalugu»²⁰ ja myöhemmin vastaavanlainen hanke karjalaisista puvuista.²¹ Puuttumatta pukeutumisen alkuperää koskevaan teoreettiseen kysymyksenasetteluun Manninen esitteli teoksissaan kuvailevasti pukuja pukukappaleittain. Teoksella oli kaksi tarkoitusta. Manninen pyrki virolaisten pukujen historian selvittämiseen. Toisaalta taas hänellä oli tähtäimessä luoda mahdollisimman yksityiskohtainen perusesitys pohjaksi tulevalle tutkimukselle. Historiallisen lähdeaineiston lisäksi hän käytti tarpeen mukaan vertailevaa materiaalia, mikäli se antoi lisää selvitystä virolaisen aineiston kannalta.²²

Suomalais-ugrialaisten kansojen pukuja tutkittaessa Mannisen perusaineiston muodostivat Suomen ja Viron kansallismuseoiden suomalais-ugrilaiset kokoelmat. Metodi oli kulttuurihistoriallinen ja vertaileva. Teoksen niukoissa loppusanoissa tekijä joutui toteamaan jatkotutkimusten tarpeen: »Perusteellisempi tutkimus edellyttää itäisten suomalais-ugrialaisten kansojen sekä toiselta puolen turkkilaisten kansojen pukujen ja ornamentiikan yksityiskohtaisempaa vertailua.»²³

Tarkoituksena ornamentiikan tutkimus

Kansallisen ornamentiikan tutkimus alkoi Suomessa lupaavasti 1870-luvulla.²⁴ Suomalais-ugrialaisten kansojen koristekuoseja pyrki popularisoimaan ja myös tieteellisesti esittelemään A.O. Heikel mordvalaisten ja sittemmin tšeremissien kirjontakuvioita esittelevissä albumeissa.²⁵ Tietävästi myös U.T. Sireliuksella oli tekeillä ornamentiikkaa käsittelevä tutkimus, jonka tarkoituksena oli paitsi esitellä obinugrialaisten ornamentiikkaa myös puuttua kuvioden alkuperää koskeviin teoreettisiin ongelmiin.²⁶ Yksittäisiä kuvioita, kuten hakaristiä, lintu- ja hevosmotiiveja Sirelius tarkasteli artikkeleissaan museo- ja lähdeaineiston pohjalta.²⁷

¹⁸ S.P. Tolstov. Les principales étapes du développement de la civilisation térioukhane. Eurasia Septentrionalis Antiqua, VI. Helsinki 1931; Lehtinen 1993, XX–XXI Mannisen kirjeenvaihto Kuzebai Gerdin kanssa.

¹⁹ Rahvariideid kandma! Postimees No 113, 1923.

²⁰ Eesti Rahvamuseumi Aastaraamat III, 1927.

²¹ Karjalaisten puvustosta, Karjalan kirja, Porvoo, 1932.

²² »Olen püüdnud vaadata oma teemi ajaloolisest seisukohast. Igas peatükis olen toonud esile jooni ka teiste rahvaste riietest, kui need otsekoheselt on paistnud valgustavat eesti materjali. Rahvaomaseid seletusi ja ütlosti olen tahtnud säilitada võimalikult nende algupärasel värskel kujul, mis vististi suurendab mu uurimuse loetavust ja on etnograafilises teaduslikuski töös lubatud.» Eessõna. Eesti rahvariiete ajalugu, 1927, 6.

²³ 1934, 400.

²⁴ Lehtonen 1972, 150.

²⁵ Heikel, Axel O. 1899. Mordvalaisten pukuja ja kuoseja. Travaux ethnographiques I; – 1910–15. Die Stickmuster der Tšeremissen. Travaux ethnographiques VI; Niiranen 1987, 150.

²⁶ Lehtonen, 1972, 151; Sirelius, U.T. 1904. Ostjakkien ja Vogulien tuohi- ja nahkakoristeet. Helsinki; Lehtonen 1972, 156 viiteen 36 selitykset; Sireliuksen ornamentiikkaa käsittelevä käsikirjoitus, Personalialia, MV:KTKKA.

²⁷ Sirelius, U.T. 1925. Hakaristi suomalais-ugrialaisten kansain kankaissa. Kalevalaseuran vuosikirja 5; – 1925. Die Vogel- und Pferdemotive der karelischen und ingermanländischen Broderien. Studia orientalia.

Kuva 2. Lähtö Ujhutan kylään. Mária Tauszigin Diósgyőrissä 2.10.1934 ottama kuva.

Ornamentiikan tutkimus tuli Manniselle tutuksi virolaisia kintaita käsittelevän albumin julkaisemisesta.²⁸ Puuttumatta tässäkin teoreettisiin ongelmiin motiivien alkuperästä tekijä systematisoi aineistoaan käyttäen kriteerinä nimenomaan kintaiden kuviomalleja. Kehityso pillisen teorian mukaisesti Manninen muodosti ornamenttien kehityssarjoja ja totesi yhtäläisyyksiä mm. virolaisten vöiden ornamentiikan kanssa. Hannunvaakuna käsittelevässä kirjoituksessaan hän loi yleiskuvan kuvion maailmanlaajuisesta levinneisyydestä nojaten lähinnä virolaiseen materiaaliin.²⁹

Mannisen suuret kokonaisesitykset osoittavat, että tekijä liikkui mieluiten varmallalla pohjalla välttämättä suurten teoreettisten kysymysten pohdiskelua. Ornamentiikan tutkimukseen Manninen alkoi ryhtyä todennäköisesti keräämällä ensin laajaa aineistoa. Suomalais-ugrilaisien kansojen pukuja tutkittaessa hän luopui kokonaan unkarilaisen aineiston käsittelystä. Nyt hän halusi laajentaa vertailun koskemaan paitsi venäläisiä ja turkinkielisiä kansoja myös länteen, Keski- ja Etelä-Eurooppaan.

Voidaan vain arvata, mikä johdatti Mannisen ornamentiikan tutkimuksen alalle ja miksi juuri Keski- ja Itä-Euroopan kansojen pariin. Osittain hän kuitenkin vastasi itse asettamaamme kysymykseen edellä esitetyn lainauksen sanoin: »suomalais-ugrilais-ten pukujen tutkimus edellyttää lisäselvityksiä». Hänen varhainen kuolemansa oli esteenä ajatusten kiteytymiselle. Joitakin huomioita ja johtopäätöksiä voidaan kenties kuitenkin tehdä hänen keräämänsä aineiston ja vähäisten, viitteenomaisten muistiinpanojen perusteella. Hän ei ehtinyt pitää aiheesta luentosarjaa eikä tehnyt seikkaperäisiä muistiinpanolappusia kuten muista tutkimuksistaan. Suunnitelman kokonaisajatuksesta voimme esitellä vain aikalaistensa muistiin piirtyneitä mielikuvia.

²⁸ Kindad. Etnograafilised monograafiad II, Tartu, 1927.

²⁹ Hannunvaakuna, Kalevalaseuran vuosikirja VII, 1927.

Unkarilainen kansatieteilijä Bertalan Korompay oli Albert Hämäläisen oppaana Unkarissa kesällä 1935. Mannisen kuolinpäivänä Hämäläinen tilitti suhdettaan häneen lausumalla lyhyesti: »Manninen oli erittäin tyytyväinen unkarilaisten vastaanottoon. Hän sai hankittua sieltä laadukkaan aineiston.»³⁰ Unkarin kansatieteen johtohahmo, yliopiston ensimmäinen kansatieteen professori ja Kansatieteellisen museon johtaja István Györffy totesi Korompaylle omat havaintonsa Mannisen matkan tarkoituksellisesti: »Mannisella oli mielessä itäeurooppalaisen kansatieteen suunnitelma. Hän halusi perehtyä Balkanin kansojen kulttuuriin. Hänellä oli aika rohkeita ajatuksia aiheesta.»³¹

Vastaavanlaisen käsityksen sai Mannisen suunnitelmista myös Unkarin kansatieteellisen museon silloinen johtaja Zsigmond Bátky, jonka sanat syöpyivät Béla Gundan muistiin: »Mannisella oli tekeillä suurtyö itäeurooppalaisesta kansatieteestä.»³²

Kun tiedetään, että Manninen tahtoi vakavassa mielessä tutkia suomalais-ugrilaisien kansojen ornamenttiikkaa, tulee Mannisen aikaisempien tutkimusten pohjalta ymmärrettäväksi, miksi hän ryhtyi vuoden mittaiseen työhön. Mannisen tutkimusmenetelmänä oli vertailu. Virolaista kansankulttuuria tutkiessaan hän käytti museoaineiston ja omakohtaisen haastattelumateriaalin lisäksi historiallisia lähteitä. Suomensukuisten kansojen osalta hän piti tärkeänä tutkia slaavilaista ja turkkilaista vaikutusta. Kaiken kattavaan analyysiin tarvittiin kuitenkin uutta aluevaltausta; tutkimusmatkaa Keski-Eurooppaan ja Balkanille. Kuten Györffyn ja Bátkyn lausumat sanat antavat aihetta olettaa, Mannisen mielessä kangasti suomalais-ugrilaisien kansojen kulttuurin sijoittaminen osaksi eurooppalaista kulttuuria.

Mitä uuden aineiston tutkimusmenetelmään tulee, ei Manninen todennäköisesti tahtonut poiketa historiallis-vertailevasta linjasta. Vaikka funktionalismi alkoi vallata alaa niin Länsi-Euroopassa Bronislaw Malinowskin ja A. R. Radcliff-Brownin kuin Keski-Euroopassakin Pjotr Bogatyrevin teoksissa, ei uusi teoria näytä vaikuttaneen Mannisen tutkimussuunnitelmaan.

Ajankohta

Pysähtykäämme tarkastelemaan Euroopassa vallinnutta tilannetta Mannisen lähtiessä matkalleen.

Euroopassa vallitseva taloudellinen lama kosketti kipeimmin Keski- ja Itä-Euroopan maita. Yhtenä ehkä tärkeimpänä syynä oli maanviljelytuotteiden hintojen ennen näkemätön laskeminen, joka vaikutti tuhoisasti agraarivaltioiden taloudelliseen tilaan. Toinen tekijä oli luottokriisi: velkaantuneet valtiot eivät pystyneet lyhentämään lainojaan eivätkä saamaan uusia luottoja. Ongelmana oli lisäksi näiden maiden alkeellinen tekninen taso.³³

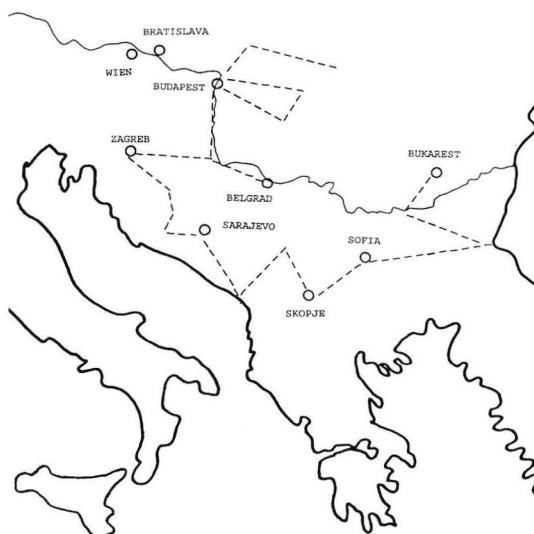
Vuosi 1934 enteili mullistavia taloudellisia ja poliittisia muutoksia. Nationalistinen asennoituminen ja kansallisten etujen puolustaminen nousivat etualalle. Ideologinen suuntaus näyttäytyi sarjana siirtymisiä erisävytteisiin diktatuurijärjestelmiin: Roma-

³⁰ Korompayn päiväkirja 17.6.1935, SKS AB 2480; kirjeestä tekijälle 22.9.1987, MV:Ka.

³¹ Korompayn päiväkirja 13.1.1936, SKS AB 2480; kirjeestä tekijälle 22.9.1987, MV:Ka.

³² Gundan kirje tekijälle 5.2.1988, MV:Ka.

³³ Berend 1987, 302.

Kartta 1. Ilmari Mannisen matkareitti.

niassa vuonna 1930, Portugalissa 1932, Saksassa 1933, Itävallassa, Virossa ja Latviassa 1934, Bulgariassa 1935 ja Kreikassa 1936.³⁴

Matkareitti

Mannisen matka suuntautui yllä mainittuihin ensimmäisessä maailmansodassa tappion kärsineisiin valtioihin ja uusiin pikkuvaltioihin, joihin Trianonin rauha vuonna 1921 oli jättänyt syvän jäljen. Maatalous oli niissä yhä elinkeinoelämän perustana. Suurmaanomistus oli yhä vallitsevana huolimatta eri aikoina säädetyistä maareformiasetuksista. Koska tekninen taso oli matala, tuottavuus ei myöskään kasvanut tarpeelliseen määrin. Suurelle sälle agraariväestöä oli lisäksi ominaista lukutaidottomuus. Kaikki nämä seikat pitivät yllä pysähtyneisyyttä ja perinteistä elämänmuotoa. Kaupungistuvassa ja teollistuvassa Euroopassa nämä pikkuvaltiot tarjosivat kansatieteen tutkijalle oivan aineiston.

Mannisen suunnittelema matkareitti oli seuraava. Tšekkoslovakiasta hänen oli tarkoitus matkustaa Unkariin, sieltä Wieniin ja Hampuriin tehdäkseen arkisto- ja museotutkimuksia. Unkarista hän suunnitteli lähtevänsä Kroatiaan, Bosnia-Hertsegovinaan, Makedoniaan, Albaniaan, Bulgariaan ja Turkkiin, ja sieltä Romanian ja Unkarin kautta Suomeen. Matka toteutui miltei suunnitelmien mukaan, ainoastaan Turkki jäi lopulta pois ja Jugoslavian matka supistui koskemaan etupäässä Dalmatiaa ja rannikkoa yleensä.

Unkari oli kiintopiste. Syynä tähän valintaan oli kenties laaja ja Manniselle ennestään tuttu tutkijapiiri Unkarissa.

³⁴ Paasivirta 1987, 205.

Yhteydet Unkariin

Unkarin kansatiede 1930-luvulla

Unkarissa kansatieteen tutkimus oli joutunut kriisiin Trianonin rauhan seurauksena. Tutkimuksen tukena oli vuonna 1889 perustettu Unkarin kansatieteellinen seura, joka ensimmäisen maailmansodan jälkiseurauksena ja sen jälkeisen inflaation kautta menetti suuren osan taloudellisesta pohjastaan.³⁵ Menetys oli myös tieteellinen, sillä naapurivaltioille oli jouduttu luovuttamaan paikallispiirteitä omaavia kulttuurialueita, joista Transilvania moni-ilmeisine ja arkaistisine seutuineen muodosti kenties kiipeimmän kohdan. Kansatieteellinen museo sai vuonna 1924 vihdoinkin oman tilan, entisen koulurakennuksen. Väliaikaiseksi suunnitellusta koulusta tuli museon paikka puolen vuosisadan ajaksi. Muutto uuteen rakennukseen sujui vuodessa, ja pian Kansatieteellinen museo tuli Unkarissa kansatieteellisen tutkimuksen keskuksiksi ja tyyssijaksi.³⁶ Yliopistollinen opetus alkoi vasta vuonna 1926, jolloin museonjohtaja István Györffy aloitti Budapestin yliopistossa yksityisopettajana luentosarjan Keski-Euroopan kansojen kansatieteestä, ensin teknillisessä ja vuodelta 1930 lähtien humanistisessa tiedekunnassa.³⁷

Museossa työskenteli unkarilaisen kansatieteen johtava kolmikko: Zsigmond Bátky, István Györffy ja Károly Viski.³⁸ Heitä yhdisti yhteinen päämäärä, unkarilaisen kulttuurin tutkimus ja sen tunnetuksi tekeminen.³⁹ Bátky ja Györffy kulkivat János Jankón viitoittamaa tietä yhdistämällä kansatiedettä maantieteeseen. Károly Viski oli saanut vaikutteita kielen- ja kirjallisuudentutkimuksesta, ja hänen tutkimusalanensa lähestyi ajan mittaan tapatutkimusta. Bátky oli organisaattori ja kansatieteellisen museon johtaja 15 vuoden ajan. Györffy viihtyi kentällä ja toimi kansatieteellisen sukupolven kasvattajana sekä aikakauslehti *Ethnographian* toimittajana.

Manninen unkarilaistutkijoiden silmin

Manninen tuli Unkarissa tunnetuksi »virolaisena» museonjohtajana, organisaattorina ja ahkerana julkaisijana.

Hän kävi ensimmäisen kerran Unkarissa Keski-Euroopan opintomatallaan vuonna 1924. Hän oli tällöin Eesti Rahva Muuseumin johtaja ja Tarton yliopistoon juuri nimitetty dosentti. Mannisen ja unkarilaisten museonjohtajien välisestä kirjeenvaihdosta vuosilta 1925–26 käy ilmi, että vierailun tarkoituksena oli yhteyksien solmiminen, museon esine- ja valokuvakokoelmien kartuttaminen ja lisäksi kirjastojen välisen vaihdon järjestäminen.

Manninen pyysi unkarilaisia valokuvasuurennoksia Eesti Rahva Muuseumin suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin. Hän tilasi suurennoksia yhteensä 20 kappaletta, ja kansatieteilijä Sándor Gönyeín (Ébner) ottamia kuvia on toimitettu museolle tämä mää-

³⁵ Kósa 1989, 202.

³⁶ Kósa 1989, 15.

³⁷ Kósa 1989, 204.

³⁸ Bátky 1874–1939; Györffy 1884–1939; Viski 1882–1945.

³⁹ Kolmikön yhteisesti toimittamana julkaistiin unkarilaisen kansatieteen perusteos *A magyarság néprajza*, I–IV, a.a.

rä.⁴⁰ Vastineeksi Manninen lähetti Unkarin kansatieteellisen museon arkistoon »kauniita kansanomaisaiheisia postikortteja»,⁴¹ joista Bátky kiitteli useaan otteeseen.⁴²

Mannisen tieteellinen tuotanto herätti ansaittua huomiota Kansatieteellisen museon aikakauslehden palstoilla. »Etnograafiline sönastik» sai kiitettävän arvosanan Viskiltä, joka huudahti: »Meillä ei ole valitettavasti vastaavaa aiheista ja näin hyvin kuvitettua teosta.»⁴³ Kiitoksella otettiin vastaan museon kansantaide-aiheista sarjaa, joka olisi »esikuvallinen muillekin museoille».⁴⁴ Mannisen pukututkimus herätti Viskissä mielteitä, miten vaikeissa taloudellisissa oloissa toimiva museo voi julkaista näin perusteellista esitystä ja missä viipty Unkarissa vastaavanlainen analyttinen tutkimus.⁴⁵ Vilkkaasta yhteydestä ja kirjojen vaihdosta kertoo se, miten paljon Mannisen kirjoituksiin on viitattu unkarilaistutkijoiden tieteellisissä kirjoituksissa, esimerkiksi Gertrud Palotayn paitatypologiaa, Béla Gundan ruokataloutta ja Sándor Gönyein pelavankäsittelyä⁴⁶ koskeissa artikkeleissa.

Kirjavaihdon seurauksena myös Mannisella oli tilaisuus edes pinnallisesti perehtyä Unkarin kansatieteeseen.⁴⁷ Unkarin kansatiedettä käsittelevä ensimmäinen yleiskirjoitus ilmestyi Károly Viskin kynästä juuri viroksi Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamatun toisessa niteessä vuonna 1926.⁴⁸ Olisiko Mannisella ollut ajatus kartuttaa Unkari-tietouttaan yliopiston luentosarjaa varten?

Edesmennyt professori Gunda muisteli, että Unkarin kansallismuseossa Mannista pidettiin Euroopan kansatieteilijöiden kärkihahmona yhdessä Moszynskin, Zeleninin ja saksalaisen Byhanin kanssa.⁴⁹

Suomen kansallismuseon unkarilaiskokoelmien kartoitushanke

Helsinkiin palattuun Manninen sai hoitaaksensa innokkaiden unkarilaisten esinelahjoitus- ja vaihtohanketta. Käydessään vuonna 1928 Suomessa havaitsi nimittäin Suomen ystävä, lehtori Mária Tauszig, miten köyhä Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaisen näyttelyn Unkari-osasto oli. Miskolcissa asunut Mária Tauszig innosti kotikaupunkinsa ihmisiä ja museota lahjoittamaan esineitä Suomen kansallismuseolle.⁵⁰ Aluksi asiaa hoiti museossa T. I. Itkonen. Mannisen palattua osastonjohtajan tehtäviin Tauszig asioi hänen kanssaan. Unkarilaisten innostus syveni ja lahjoittajien

⁴⁰ Mannisen kirje Bátkylle 31.12.1924, NMa.

⁴¹ Manninen Bátkylle 28.1.1925: 36 kpl postikortteja, NMa.

⁴² Bátky Manniselle 19.2.1925; 8.4.1925, NMa.

⁴³ 1926, 44, »Nekünk, sajnos, ilyen tárgyú és így illusztrált könyvünk még ekkora sincs.».

⁴⁴ Bátky 1926, 98; Viski 1927, 82.

⁴⁵ V.K. 1927, 170–171, »Hol késik nálunk mind a szellemi, mind a tárgyú néprajz területén a szintetikus munka?».

⁴⁶ Palotay 1921, 156; Gunda 1935, 26; Gönyey 1936, 2.

⁴⁷ L'Art populaire hongrois, 1928; Bátkyn kirje Manniselle No 79/1925, NMa.

⁴⁸ Ungari rahvapärane kultuur, Tartu.

⁴⁹ Gundan kirje 5.2.1988, MV:Ka.

⁵⁰ Tauszig 1987; 24–26; Tauszigin kirje Kansallismuseolle 16.1.1929 MV:Mtk, Tauszigin kirje tekijälle 15.8.1988, MV:Ka. »Silloin (vuonna 1928) kävin ensimmäisen kerran Kansallismuseossa. Ihaillen katselin suomalais-ugrilaisia kokoelmia. Elämys oli nähdä omin silmin esineitä, joita tunsin Castrénin kirjoituksista ja Pápay-sedän (tutkimusmatkailija József Pápay) kertomuksista. Sitten aloin etsiä unkarilaisia esineitä. Kapealla hyllyllä oli neljä esinettä: vahakynntilä, koristeellinen puhemiehen keppi ja viinileili. Neljäntä en muista enää. Tunsin häpeää. Eihän tämä voi jäädä sikseen. Kotiin tultuani kirjoitin aikakauslehti »Magyarság»:iin asiasta. Meidän on jotain tehtävä.» MV:Ka.

Kuva 3. Manninen István Györflyn vieraana maaliskuussa 1935.

joukko laajeni. Debrecenin Déri-museo liittyi hankkeeseen, kun museon johtaja István Ecsedi vieraili Suomessa vuonna 1928. Hänkin tutustui Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaiseen osastoon, josta hän surullisena totesi, että unkarilaisille varattu huone oli miltei tyhjillään. Hän ehdotti kansatieteellisen osaston johtajalle Iimari Manniselle, että Déri- museo lahjoittaisi Suomen kansallismuseolle lähinnä Unkarin tasangon alueelle tyypillisiä kansanomaisia esineitä, kuten savenvalajien ja paimenten mestarinäytteitä sekä valokuvasarjan.⁵¹ Lopulta Unkarin kansallismuseon johtaja esitti paheksuvansa »asiatonta kansanliikettä» ja ehdotti museoiden välistä vaihtoa.⁵² Niinpä keväällä 1931 Suomeen saapui 450 unkarilaisesineen kokoelma, josta lahjoituksia oli 290. Muut esineet olivat Unkarin kansallismuseon kansatieteellisen osaston kanssa tehdyn vaihtosopimuksen perusteella hankittuja.⁵³

Lahjoituksena ja vaihtona saadut esine- ja valokuvakokoelmat heijastivat tutkijoiden ja tavallisten ihmisten käsitystä kansatieteestä, museokokoelmista ja kansallissymboleista. Nämä olivat osaltaan muokkaamassa myös Mannisen Unkarin kansanomaisesta kulttuurista muodostunutta kuvaa.

Borsod-Miskolcın museon lahjoitus⁵⁴

Mária Tauszigin innostus tarttui mm. Miskolcın museon päättäjiin. 10.11.1930 päivätyssä kirjeessään Kansallismuseolle Tauszig mainitsi, että lahjoitukseen osallistui myös

⁵¹ Ecsedin kirje 11.11.1930; »*Ich erinnere mich gut, dass die ungarische Sammlung in Ethnogr. Museum in Helsinki sehr schwach und arm war. Die Sammlung der verwandten Nationen, wie die Vogulen, Osztjaken (sic!). Samojednen u.s.w. viel reicher war. Ich habe die Sammlung schon 4 Jahre nicht gesehen und weiss ich nicht, ob die von diesen Jahre sich nicht vergrößert hat.*» MV:Mtk; Iványin kirje 21.12.1931, MV:Mtk; Balogh 1985, 92; Jelentés 1931, 1932, 8.

⁵² Tauszigin kirjeet Manniselle 2.6.1929 ja 17.11.1930, ; Viskin kirje Manniselle 22.11.1930, MV:Mtk.

⁵³ Tauszigin kirje 22.2.1931, MV:Mtk; Ecsedin kirje 27.4.1931, MV:Mtk; Jelentés 1931, 1932, 8; SU 5121:1–36 28.5.1931 SU Verif. 2/1931, Muinaistieteellisen Toimikunnan vuosikertomus v:lta 1931, 46.

⁵⁴ SU 5121:1–24, SU Verif. No 2/1931.

paikallinen museo. Museotoimenjohtaja Ignác Gálffy ja museonvartija Andor Leszih lähettivätkin sittemmin vaatimattomaksi määrittelemänsä 36 esineen kokoelman Kansallismuseolle. Esineiden vähyys selittyi siitä, että museo oli ryhtynyt kansatieteelliseen esinekeruuseen vasta hiljattain.⁵⁵ Aineisto kuvasti Borsod-Miskolcin museon käsitystä kansatieteellisestä aineistosta. Siihen sisältyi kirjonta- ja pitsikoristeisia tekstiilejä, joita pidettiin Unkarissa yleisesti kauniina. Tekstiilit eivät edustaneet edes paikallista pohjoisunkarilaista aluetta, vaan Unkaria yleensä. Historialliseen Unkarikäsitteeseen mahtui esim. Transilvanian saksilaiskäsityö.⁵⁶ Saviastioista kelpuutettiin »kauniina» pidettyjä lasitettuja leilejä, joita savenväljat valmistivat tietävästi lahjaksi tai tilauksesta.⁵⁷ Kolmannen ryhmän muodostivat paimentyöt, jotka heijastivat pohjoisunkarilaiselle vuoristoalueelle tyypillistä paimenkulttuuria.⁵⁸ Lisäksi joukossa oli kipsisiä piparkakkumuotteja. Esineiden ohella museo lähetti kokoelmiimme myös valokuvia. Lukumäärältään vaatimaton kuva-aineisto on erittäin laadukas. Kuvat esittelevät kansantaiteestaan ja pukuparrestaan kuuluisen matyó-alueen rakennuksia, ihmisiä askareissaan ja pyhäasuisina.⁵⁹ Lahjoituksen vastalahjaksi Manninen lähetti museon kirjastoon Aarne Karimon teoksen Kumpujen yöstä. Kiitoskirjeestä kuvastui Miskolcin museon johtokunnan tuntema arvostus Mannisen valtavaa elämäntyötä kohtaan, jota ilman ei lahjoitukseen olisi ollut ajankohtainen.⁶⁰

Mária Tauszigin lahjoitus⁶¹

Mária Tauszig oli henkilökohtaisesti kiinnostunut unkarilaisesta kansantaiteesta. Kirjeessään Manniselle 2.6.1929 hän mainitsi käynnistäneensä esinekeruutyötä museota varten lähinnä koulutytöiden avustuksella. 25 esineen kokoelma on Pohjois-Unkarista. Esineistä 11 kpl on Tauszigin henkilökohtaisia lahjoja. Tarkastelkaamme, mitä tämä saksan kielen lehtori, tyttökoulun opettaja ja kansainvälisesti suuntautunut kulttuurihenkilö oli kelpuuttanut Suomeen lähetettäväksi. Aineisto on yhtenäinen ainakin alueellisesti: Tauszigin keräelmä on yhtä esinettä lukuun ottamatta Pohjois-Unkarista. Muualta peräisin oleva esine oli perintötekstiili, jonka muistitiedon mukaan hänen isoäitinsä sai tädiltään, joka oli kotoisin Itä-Unkarista, Transilvaniasta.⁶² Tauszig itse määritteli museoesineiden kriteeriksi iän. Siten hän piti arvokkaimpina revinnäisin ja nyplätyin pitsein koristettuja lakananreunuksia, jotka lahjoittajien muistitiedon mukaan olivat 1800-luvun puoliväistä.⁶³ Alueellisesti nämä kirjontanäytteet olivat Bükk-

⁵⁵ Leszih-Gálffy 79/9/31: »Museomme lahja olkoon osoitus rakkaudestamme veljeskansaamme kohtaan ja kunnioituksesta Teidän (Mannisen) esimerkillistä tieteellistä elämäntyötänne ja uurastustanne kohtaan kansatieteellisten muistojen säilyttämiseksi.» HOM.

⁵⁶ SU 5121:18.

⁵⁷ SU 5121:16–18.

⁵⁸ SU 5121:15–17.

⁵⁹ SUK 236:1–12. Kuvaajasta ei ole tietoa. Mária Tauszig on täsmentänyt kuvien ikää; ne olivat 1910-luvulta (SU Verif. 2/1931). Kuvien aihepiiri ja ottoaika antavat aiheita olettaa, että kyse on Borsod-Miskolcin museon pitkäaikaisen työntekijän, piirustuksenopettaja Kálmán Kórisin ottamista kuvista. Hän näet järjestelmällisillä esinekerumatkoillaan matyó-talonpoikien parissa otti valokuvia museota varten tietävästi juuri vuodesta 1912 lähtien. Szabadfalvi 1987, 117; Kórisin kuvia on käytetty mm. Fludorovics 1913, 219–248, jossa kuva 7. s. 226 vastaa kokoelmamme kuvaa SUK 236:2 ja kuva 18. s. 237 kokoelmamme kuvaa SUK 236:9.

⁶⁰ Leszih-Gálffy 8.1.1931, HOM.

⁶¹ SU 5122:1–25 Diar. 28.5.1931, SU Verif. 3/1931.

⁶² SU Verif. 3/1931.

⁶³ SU 5122:1,2,3,16.

vuoriston seudulta Nagyvisnyón ja Szilvásváradin kylistä. Toisen ryhmän muodostivat kudonnaiset. Kriteerinä tässä oli alue: Bodroγκözin seutua pidettiin poimintakoristeisten kudonnaisten sydänalueena ja Tauszigin onnistui saada sieltä sisustustekstiilejä ja mm. puhemiehen liinoja.⁶⁴ Entisen Gömörin läänin alue oli kuulu pitseistään ja punapoinnastaan, sieltä Tauszig sai muutamia tekstiilejä Rozsnyón seudulta.⁶⁵ Tasangon slovakeilta on seinävaate⁶⁶ ja Tizsan varsikylistä savikannu ja esiliina.⁶⁷ Mezőkövesdin matyó-alueelta Tauszig hankki »uusias» pukukappaleita, miehen esiliinan, nauhan, solmion ja sulkahatun sekä pikkulapsen myssyn.⁶⁸ Tauszig ei jättänyt mainitsematta kunkin esineen lahjoittajan nimeä.

*Déri-museo, Debrecen*⁶⁹

Unkarin kansatieteessä István Ecsedi tunnetaan paimentolaisuuden ja nimenomaan Tasangon paimentolaisuuden tuntijana.⁷⁰ Hän kulki János Jankón ja István Györffy osoittamaa tietä yhdistämällä maantieteen ja kansatieteen oppeja ja arvostaen ennen kaikkea kenttätyötä.⁷¹ Museomiehenä Ecsedi panosti elinkeinoelämään kuuluviin esineisiin. Hänen lahjoittamastaan kokoelmasta yhtenäisin osa kuvastaa Unkarin tasangon paimenten elämää.⁷² Myös Ecsedin tutkimuskohteisiin kuuluva esine, nimittäin piippu, on hyvin edustettuna. Eri ammattikuntien käyttöön valmistettuja savipiippuja on viisi.⁷³ Saviastioiden ryhmä on toiseksi suurin.⁷⁴ Muutama niistä on lähiseuduilta, lähinnä Mezőtúrín savenvalantakeskuksesta, pari Nádudvarista ja yksi Debrecenistä. Joukossa on tinalasitteista koristekeramiikkaa Transilvaniasta, kivitavaraa ja posliinia eri tehtaiden tuotannosta ja vesi- ja keittoastioita vailla paikkakuntatietoa. Vaatekappaleita ja tekstiilejä oli muihin verrattuna niukasti. Ecsedin laatimassa unkarinkielisessä esineluettelossa tekstiilit esiintyivätkin mitäänsanomattoman otsikon alla, joka kuulu seuraavasti: »Tekstiilijuttuja».⁷⁵ Osa niistä liittyi paikalliseen kulttuuriin, nimittäin paimenten valmistamat lammasnahkaliivit ja kirjontanäytteet debreceniläistyylisiin ommellusta sarkaviitasta. Ecsedi lahjoitti esineiden lisäksi 72 valokuvasuurenosta. Kuvat täydensivät esinekokoelmaa esittellen lähinnä Hortobágyin paimentolaisuutta ja lisäksi kalastusta.⁷⁶

*Sándor Iványi, Debrecen*⁷⁷

Antiikkikauppias Sándor Iványi on koonnut Kansallismuseolle silmää hiveleviä ns.

⁶⁴ SU 5122:6,8,9,10,14.

⁶⁵ Roznava, nyk. Slovakia SU 5122:11,12,13,19.

⁶⁶ SU 5122:15.

⁶⁷ SU 5122:18,24.

⁶⁸ SU 5122:20–23,26.

⁶⁹ SU 5123:1–213 Diar.28.5.1931, SU Verif. 4/1931.

⁷⁰ Kósa 1989, 148.

⁷¹ Szabadfalvi 1986, 15–20; Balogh 1985, 23–24.

⁷² SU 5123:99–150, 160–174.

⁷³ SU 5123:75–83; István Ecsedi, Debreceni cseréppipa. A debreceni Déri muzeum néprajzi osztályának ismeretterjesztő közleményei 2, Debrecen 1932.

⁷⁴ SU 5123:36–71, 99–101.

⁷⁵ Unk. *Textil dolgok* SU Verif. 1/1931.

⁷⁶ SUK 234.

⁷⁷ SU 5124:1–16 Diar. 28.4.1931; SU Verif. 4/1931.

kansantaiteen tuotteita. Savenvalannan kulta-aika oli ohi jo 1930-luvulla. Tehtaat eri puolilla Unkaria suolsivat koreita kivitavaralautasia sekä talonpoikien että porvareiden käyttöön ja sisustuksen koristeluun. Pécsissä sijaitseva Zsolnayn keramiikkatehdas valmisti samoin kansallisiin aihein koristettuja fajanssi- ja kivitavara-astioita. Mezőtúrilainen savenvalaja Balázs Badár yhdisti tuotannossaan perinteistä ja uutta muotoilua, ja hänen esimerkkiään seurasi muitakin savenvalajia, jotka tavoittelivat lähinnä kaupunkilaisasukkaita ostajikseen.⁷⁸ Iványin lahjoittamat vaasit ja läpikoristeiset koristelautaset olivat ajan muotituotteita. Bátkyn arvio Iványin lähetyksestä oli murskaava. »Arvottomia antiikkiesineitä» kirjoitti Bátkyn huomion muistiin Manninen esinekokoelman verifikaattiin kesällä 1931.⁷⁹

Unkarin kansallismuseon kansatieteellisen osaston vaihto, Budapest⁸⁰

Unkarin kansallismuseon kansatieteellisen osaston kokoama aineisto pyrki kattavaan katselmukseen Unkarin kansanomaisesta kulttuurista yleensä. Kokoelma saapui Helsinkiin kahdessa erässä. Osa tuli juhlistamaan kesäkuussa 1931 vietettyä suomalais-ugrilaista kulttuurikongressia,⁸¹ ja täydennys tuli vuoden päästä.⁸² Lienee sattuma, että ensimmäisessä lähetyksessä oli edustettuna kansantaide, puvut, koreat keramiikka-astiat ja paimenkulttuuri, ja toisessa taas maanviljely ja arkiset talouskalut. Esineet ovat eri puolilta historiallista Unkaria, näin myös Transilvaniasta ja Ylä-Unkarista.

Manninen oli tyytyväinen unkarilaiskokoelmien karttumiseen.⁸³ Suomessa syyslukukaudella 1931 opiskellut Bertalan Korompay kuunteli Mannisen Kansallismuseossa pitämää luentosarjaa puvuista, ja Manninen kertoi hänelle luentojen yhteydessä unkarilaisten museolle tekemästä lahjoituksesta ja ilmaisi tyytyväisyytensä siitä.⁸⁴ Aineistosta järjestetty kansantaidenäyttely saavutti menestystä.⁸⁵

Kun unkarilaisvieraat saapuivat neljänteen suomalais-ugrilaiseen kulttuurikokoukseen Helsinkiin kesäkuussa 1931, Manninen toimi isäntänä. Bátky ja Györffy Unkarin kansatieteellisestä museosta sekä Ecsedi Debrecenin Déri museosta osallistuiivat kongressiin ja unkarilaisen näyttelyn avajaisiin Suomen kansallismuseossa.⁸⁶ Györffy ja Bátky vierailivat museon kansatieteellisellä osastolla. Museossa Manninen kävi yhdessä Bátkyn kanssa läpi saamansa unkarilaisesineet. Bátkyn asiantuntevat huomiot hän kirjoitti muistiin verifikaatteihin.⁸⁷

Mannisen ja unkarilaisten museomiesten kirjeenvaihto jatkui asiallisena, mutta samalla hyvin ystävällisenä. Kirjeitä saapui puolin ja toisin. Unkarilaistutkijat lähettivät kiitokseksi Mannisen heille osoittamasta vieraanvaraisuudesta unkarilaisia julkai-

⁷⁸ István 1995.

⁷⁹ SU Verif. 4/1931.

⁸⁰ SU 5120:1–160, SU Verif. 1/1931; SU 5143:1–44, Diar. 30.8.1932.

⁸¹ SU 5120:1–160.

⁸² SU 5143:1–44.

⁸³ Bátky 16.3.1931, 30.3.1931; Györffy 7.3.1931, 31.3.1931; Viski 7.1.1931, MV:Mtk.

⁸⁴ Korompayn päiväkirja 26.10.1931 I:11, SKS AB 2480.

⁸⁵ Suomen Kuvalehti: 28/1931: Unkarilaista kansantaidetta: Kansallismuseossa on unkarilaisen kansantaiteen osasto, jonka näyttelyesineet on vähän ennen kulttuurikongressia saatu lahjaksi tai vaihtoesineinä Unkarista. Suuremmat pukukappaleet omisti Kansallismuseo jo tätä ennen.»; Uusi Suomi n:o 160, 1931: Unkarilainen kansantaiteen näyttely.

⁸⁶ Bátkyn kirje 1.5.1931, MV:Mtk; Jelentés 1931,1 1932, 9.

⁸⁷ SU Verif. 1–4/1931.

suja⁸⁸ ja täydennyksen esinekokoelmiin. Manninen lähetti Déri-museon kokoelmiin 33 suomalaista valokuvasuurennosta, jota Ecsedi otti tyytyväisenä vastaan.⁸⁹

Suomessa Mannisella oli tilaisuus perehtyä Unkarin esineelliseen kulttuuriin Kansallismuseon saadun suhteellisen monipuolisen esine- ja kuva-aineiston perusteella. Aihe näytti kiinnostaneen häntä. Unkarilaisesta kansankulttuurista hän oli kirjoittanut suomalais-ugrilaisaiheiseen luentosarjaansa yhden luvun aikana, jolloin käytössä oleva lähdekirjallisuus oli suppea. Nyt hän käytti hyväksi mm. Korompayn kielitaitoa pyytämällä opiskelijan apua tutustuessaan Bátkyn laatimaan ohjekirjaan museokoelmien keräämiseksi.⁹⁰ Korompay käänsi myös museon saamien unkarilaisvalokuvien tekstit.⁹¹ Samoin saamme tietää Korompayn päiväkirjasta, että Manninen pani merkille Kansallismuseon Unkarista saamat alan julkaisut.⁹²

Kansatieteellisten kokonaisuutien kimpussa painiskeleva Manninen osoitti kiinnostusta unkarilaista kansatiedettä ja yleensä unkarilaista kansankulttuuria kohtaan. Suomen kansallismuseon kirjastossa Mannisella oli tilaisuus perehtyä lähdekirjallisuuteen. Malonyan neliosainen kansatiedeteos, sittemmin Unkarin kansanomaista kulttuuria esittelevä teossarja ja Györffyn kirjontakoristelua pohdiskeleva julkaisu olivat hänen ulottuvillaan.⁹³ Suomen Muinaismuistoyhdistyksellä oli vaihtosuhde Unkarin kansallismuseon kanssa, ja Suomen kansallismuseon kirjastosta löytyivät aikakauslehdet »Ethnographia» ja »Néprajzi Értesítő». Manninen tutustui näihin teoksiin huolella tekemällä niistä mm. paimentolaisuutta koskevia muistiinpanolappuja.⁹⁴

Károly Viskin vieraskieliset kansatieteelliset yhteenvedot edustivat Unkarin silloista kulttuuripolitiikkaa. Trianonin rauhan menetyksien vastapainona pidettiin tärkeänä korostaa kulttuuriarvoja, joista kansatiede ja kansantaide muodostivat huomattavan osan.⁹⁵

Mannisella oli siis painava syy valita tutkimusmatkansa kiintopisteeksi Unkari. Hänellä oli siellä tuttavuuksia. Unkarilaisen kansatieteen tutkimussuunta oli myös pääpiirteissään tuttu. Maa ei merkinnyt uutta aluevaltausta, Manninen meni sinne ikään kuin tuttuun paikkaan ystävien pariin. Oloihin hän kenties tutustui lukemalla Unkari-aiheista kirjallisuutta. Ainakin Antti Jalavan teos »Unkari» oli hänelle tuttu; yhden nähteen hän lahjoitti sittemmin muistoksi käynnistään Mária Tauszigille.⁹⁶ Sakari Pälsi

⁸⁸ Bátky 17.6.1932; Györffy 8.3.1932; 21.4.1932, MV:Mtk; Manniselle henkilökohtaisesti osoitettuja julkaisuja on seuraavasti Museoviraston kirjastossa: István Ecsedi. 1929. A bolgárok földjén. Debrecen: »Manninen barátomnak emlékül»; István Ecsedi. 1933. Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon. Debrecen: »H. Professor Manninen zur Erinnerung»; István Györffy. 1928. A szilaj pásztorok. A magyar föld és népe, 2. Karcag; I. Manninen úrnak szives barátsággal».

⁸⁹ 8.1.1932, 12.3. 1932 Manninen Ecsedille; Ecsedi Manniselle 19.3.1932, MV:Mtk; Jelentés 1931, 1932, 15.

⁹⁰ Bátky 1906; Korompayn päiväkirja 9.2.1932 I:22, SKS AB 2480.

⁹¹ Korompayn päiväkirja 12.2.1932 I:112, SKS AB 2480.

⁹² Korompayn päiväkirja 14.2.1931 I:113, SKS AB 2480.

⁹³ Malonyay 1907–1912; Györffy–Viski–Bátky 1933–1937; Györffy 1930; Viski 1932.

⁹⁴ Personalialia Manninensis, 1022, MV:KTKKA, Muistiinpanoja suomalais-ugrilaisia kansoja koskevaista kirjallisuudesta, kirjekuori »Unkari».

⁹⁵ Viro, englantia, ranska ja saksa: L'art populaire hongrois. Edité par la section ethnographique du Musée national hongrois et l'imprimerie de l'université. L'introduction de cet ouvrage est due à Charles Viski, les notes explicatives des figures à Sigismund Bátky et Etienne Györffy. Budapest 1928; Kósa 1989, 190.

⁹⁶ Antti Jalava. Unkari. Uudistanut Matti Kivekäs. Helsingissä 1910; »20.9.1934 Tauszig Márialle vaatimattomaksi tunnustukseksi lämpimästä heimorakkaudesta ja pieneksi kiitokseksi kultaisesta ystävydestään Ilmari».

oli kuljeskellut rentona kulkurina Unkarin kautta Balkanille muutamia vuosia aikaisemmin ja julkaissut matkastaan kuvitetun kirjan »Päivänpaisteen mailla».⁹⁷ Mainittakoon, että samanaikaisesti Mannisen kanssa oleskeli Unkarissa syyslukukaudella 1934 stipendiaattina folkloren tutkija Helmi Helminen.⁹⁸

Manninen on merkinnyt havaintojaan muistiin pikakirjoituksella tavalliselle ruutupaperille.⁹⁹ Hän jakoi muistiinpanot aihepiireittäin kahteen osaan, joista toinen koskee Unkaria ja Budapestia ja toinen maaseutukaupunkia Mezőkövesdiä.

Unkari Mannisen silmin

Budapest

»Budapest tekee ulkonaaisesti erittäin komean vaikutuksen. Ulkonaiseen puoleen on kiinnitetty erikoisen suurta huomiota. Jo ulkopäin ovat useat rakennukset arkkitektonisesti varsin komeat. Sisustus vastaa usein ulkonaista komeutta. Lukuississa paikoissa näkee, että Unkari on ollut rikas valtio. Erinomaisena todistuksena siitä on mm. parlamenttitalo, jonka kullattujen holvikaarien paksuja punaisia villalattiamattoja myöten kulkiessa tuskin uskaltaa hengittää tavallinen kuolevainen. Goottilaiset ikkunat lasimalauksineen lisäävät palatsimaista juhlallista tunnelmaa.

»Mainioita rakennuksia on Budapestissa paljon. Maatalous- ja Taideteollisuusmuseo, kuninkaanlinna, sillat, kalastajabastioni, tuhatvuotismuistomerkki yms.

»Budapestin saunat ovat loistavat. Olin roomalaisessa kylvyssä. Ensin hikoiluhuoneeseen, jossa oli yhdessä osastossa 45–50 C, toisessa 55–60 C. Sen jälkeen pesu suihkun alla ja sitten uimaan. Niinitohvelit jalkaan ja takaisin pukuhuoneeseen.¹⁰⁰

»Unkarilaisten luonne

»Näyttää siltä, että unkarilaiset ovat ylpeitä. Sama ylpeys, jonka vaikutuksesta unkarilainen talonpoikaisnainen uhkailee 10 hametta kerralla päälle puettuna, näyttäytyy Budapestin rakennuksissa. On tahdottu näyttää, että ollaan rikkaita. Se on matyő pääkaupunki.

»Muutenkin m. ylpeys usein näyttäytyy. Usein kuulee m. mainitsevan sitä, että he ovat korkeammalla sivistysasteella kuin heidän naapurinsa serbit, romanilaiset ja tsekit. Onhan se totta. Ja nykyisin on unkarilaisilla erikoista syytä siitä mainita, koska suuri osa unkarilaisia on jäänyt näiden vieraiden valtioiden alamaisuuteen.¹⁰¹

»Unkarissa onkin useita eteviä tiedemiehiä, oikein huippukykyjä. Kansallistieteiden alalla ei unkarilainen kuitenkaan ole läheskään niin paljon aikaan saanut kuin suomalainen. Unkarilaisilla ei ole mitään, mitä voisi verrata suomalais-ugrilaiseen seuraan ja sen saavutuksiin.¹⁰² Äidinkielen ja sen murteiden

⁹⁷ Pälsi 1928.

⁹⁸ Heimotyö 1937–1938, 65.

⁹⁹ Personaliala Manninensis, 1022 MV:KTKKA. Pikakirjoitukset on pyynnöstäni tulkinnut Suomen Pikakirjoittajayhdistys r.y.:n jäsen Pirkko Holopainen 5.8.1988, josta saanen täten lausua parhaat kiitokseni.

¹⁰⁰ Kyse on todennäköisesti turkkilaisajalta peräisin olevasta Rudas-kylpylästä. Mm. kuvanveistäjä Yrjö Liipolan ja suomalaisvieraiden suosittu kohde, Liipola 1956, 165. Unkaria mainostavissa matkailuesitteissä terveyskylpylät olivat ensimmäisellä sijalla. Vrt. Helmisen personaliaan kuuluvat esitteet, joissa mm. seuraavaa kuvia: »Aaltokylpy Gellértin kylpylässä, Pyhän Lukácsin terveyskylpylä, Hiekkaranta Széchenyi kylpylässä», MV:KTKKA.

¹⁰¹ Kansatieteellisen tutkimuksen edelläkävijä János Csaplovics 1780–1847 vertasi Unkaria »Eurooppaan päähkinänkuoreessa. Syy siihen ei ole pelkästään ilmastollinen eikä maantieteellinen, vaan väestötilastollinen; Unkarissa asustaa melkein kaikkia eurooppalaisia kansoja ja heimoja, kieliä, uskontoja, elinkeinoja, kulttuurimuotoja ja lopuksi elintapoja ja moraalija.» Kósa 1989, 59. Kansantaiteen löytämisen aikoihin, 1800-luvun puolivälissä, taiteilijat, kotiseutuharrastajat, opettajat ja myös aateliset arvostivat yhtä hyvin unkarilaisten kuin slovakkien, romanialaisten ja kroaattien kansantaiteen saavutuksia. Fejős 1991a, 849.

¹⁰² Edellä on viitattu Unkarin kansatieteellistä seuraa riepotteleviin taloudellisiin vaikeuksiin. *Magyarország Néprajzi Társaság* 1889, *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztálya* 1872.

tutkiminen ei ole niin hauskaa kuin Suomessa.¹⁰³ Kansankielen sanakirjaa ei ole vielä ryhdytty valmistamaan.¹⁰⁴ Kansatieteellinen tutkiminen on yleensä kuvailevaa.

»Unkarilla on tätä nykyä 4 yliopistoa. Kaksi niistä on alueella, joka rauhanteossa joutui Tšekkoslovakialle ja Romanialle¹⁰⁵. Rauhan solmimisen jälkeen siirrettiin yliopistot nykyiseen Unkariin.¹⁰⁶

»Unkarin yliopistot asettavat oppiarvon suorittamiseksi paljon pienemmät vaatimukset kuin Viron ja Suomen. Tohtorin väitöskirjaa ei vaadita. Ainoastaan tohtorit, jotka aikovat yliopiston opettajiksi, joutuvat kirjoittamaan pienen kirjoitelman kurssikirjojen pohjalta. Kirjoitelma vastaa meikäläistä maisterin laudatur-kirjoitusta. Unkarin tohtori vastaa tutkintoonsa nähden jotakin suomalaista maisteria. Ei sen vuoksi ihme, että tohtoreita on joka oksalla. Tämä tohtorin arvon helppo suorittaminen on huomioon otettava arvostettaessa unkarilaisten tohtorien oppineisuutta. Se jättää usein paljon toivomisen varaa. On tohtoreita, jotka eivät puhu eivätkä ymmärräkään saksaa.

»Professorin palkka nykyisin Unkarissa on n. 1700 Smk/kk. Ottaen huomioon, että ruoka on kaksi kertaa kalliimpaa, kuin Virossa, on palkka aika pieni. Asunnot ovat Budapestissa kuitenkin huomattavasti huokeammat kuin Virossa, ja huoneiden lämmitys ei tule paljon maksamaan.

»Huolimatta siitä, ettei kahviloilla ole paljonkaan nautintoja tarjottavana, merkitsee kahvila alkuasukkaan elämässä edelleen varsin paljon. Kuuluu hyvin tapoihin istua kahvilassa. Budapestin tiedemiehillä on omat piirinsä, jotka merkkipäivinä kokoontuvat jossakin tiettyssä kahvilassa. Näin esim. yliopisto-opettajista kielimiehet sekä kansallismuseon virkamiehet jne. kokoontuvat Erzsébet-kahvilassa joka tiistai sekä torstai klo 5, juovat vaatimattoman kahvinsa nisupullan kera tai ilman sitä, keskustelevat sekä eroavat.

»Valitetaan, että Unkarissa vallitsee byrokratia. Paljon valtion ministereitä, paljon virkamiehiä. Äskettäin on kuitenkin suuri joukko virkamiehiä erotettu viroista. Väitetään, että vaikean taloudellisen aseman seurauksena olisi levinnyt varkauden pahe. Nyt valtiolta varastetaan.

»Oikeita Unkarin viinejä on vaikea saada. Tavallinen pöytäviini maksaa 15–20 mk/l. Useimmat ruokavieraat ravintolassa juovat mieluummin olutta kuin viiniä. Näin kuuluu olevan etenkin kesällä tapana, mutta ainoastaan kaupungeissa, missä on saksalainen muoti voittanut jalansijaa. Maalla on viinillä tietty sija kuumimmalla kesälläkin.

»Verrattuna Wieniin sain Budapestista käsityksen, että siellä säästetään enemmän kuin Wienissä. Kun Wienissä uhrataan kukkasiin arvaamattomia summia katujen ja puistojen koristamiseksi, puuttuvat Budapestissa paikoilla, missä ne olisivat olleet välttämättömiä. Kalastajabastioni-rakennus olisi tehnyt vielä juhlallisemman vaikutuksen, jos joku vihreä riippuva köynnös olisi koristanut sen harmaita kivipylväitä. Mutta konsolit olivat tyhjinä.

»Unkarilaisesta kansanluonteesta antaa ehkä jonkinmoisen käsityksen sen kuvaamataide. Maallikkokin saattaa pikakäynnillä taidemuseokokoelmissa huomata, että Unkarin maalaustaiteella on toinen suunta kuin suomalaisella. Se valitsee mielellään tyrmistyttyviä, kaameita tai surullisia aiheita 1) Golgata¹⁰⁷ 2) kuolinliinalla verhottu vainaja arkussa kahden suuren kynttilän kelmeässä loisteessa; kaksi kynttilää pimeässä yössä esiintyy useampia kertoja Unkarin taiteessa¹⁰⁸ ja 3) nuori nainen on surmannut sulhasensa, hänet viedään ruumiin luo, hän tulee mieluiseksi.¹⁰⁹

¹⁰³ On vaikea tietää, miten perusteellisesti Manninen sai opastusta Unkarin tiede-elämään. Unkarin kielitieteellinen seura (*Magyar Nyelvtudományi Társaság*) nimittäin perustettiin 1904, ja mainittakoon muutamia perusjulkaisuja, joista hän ei kenties saanut tietoa: *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* 1890–1893, *Magyar Tájszótár* 1893–1901, 1904.

¹⁰⁴ Kenties tässä viitataan unkarin kielen etymologiseen sanakirjaan, josta ilmestyi ainoastaan 3 nidettä vuosien 1914–1930 välisenä aikana. Bárcezi 1967, 589.

¹⁰⁵ Budapest ja Debrecen, lisäksi Pozsonyin eli nykyisen Bratislavan ja Kolozsvárin eli nykyisen Clujin yliopistot.

¹⁰⁶ Pozsonyin yliopiston lääke- ja oikeustieteelliset tiedekunnat siirrettiin Pécsin yliopistoon, teologinen tiedekunta taas Soproniin. Kolozsvárin yliopisto toimi väliaikaisesti Szegedissä. Kulai 1942, 262.

¹⁰⁷ 1800-luvun puolivälissä unkarilaiset taidemaalarit mielellään kuvasivat historiallisia aiheita, jotka valaisivat Unkarin historian traagisia käänteitä. Kyseinen taulu on Mihály Munkácsy. Golgata, 1884. *Magyar művészet* 1800–1945, 225.

¹⁰⁸ Viktor Madarász. László Hunyadin valvojaiset, 1859. László Hunyadi teloitettiin vuonna 1457 kuningas László V:n toimesta. Vertauskuvallisesti taulun keskeisenä hahmona on vapaustaistelun kukistumisen myötä murhansa saanut Unkari. Taulu palkittiin Pariisissa kultamitalilla. *Magyar művészet* 1800–1945, 172, k. 126. Muista teoksista mainittakoon mm. Viktor Madarász, Péter Zrínyi vankilassa, 1857, *Magyar művészet* 1800–1945, 172; Mihály Munkácsy. Kuolemaan tuomittu, 1870 ja 1872, *Magyar művészet* 1800–1945, 222.

¹⁰⁹ Jenő Gyárfás (1857–1925) suosi paitsi historiallisia myös kansanballadeista lainattuja aiheita. Ruumiintunnistus v:lta 1881. *Magyar művészet* 1800–1945, 214, k. 156.

»Tuntui suurenmoiselta, kun Unkarin jälkeen saapui maahan, jossa puhuttani ymmärrettiin ja jossa minäkin ymmärsin. Ensi päivinä sain Wienistä ja kansasta hyvän käsityksen. Eräs seikka, mikä vaikuttaa varsin epäsympaattisesti, oli se, että joka paikassa, kokoelmassa, jopa joskus oli ulkomaalaisille pantu kaksi kertaa suurempi vero suoritettavaksi kuin Itävallan ja valtion saksalaisille.

»Köyhyys ei ole Wienissä niin silmiinpistävää kuin Budapestissa. Mainitsin edellä jo kukista. Kahviloissa ja ravintoloissa on leivoksia saatavana, hinta ei ole niin korkea kuin Unkarissa, jossa ne olivat harvinaisuuksia. Unkarissa en ollut nähnyt yhtään appelsiinia. Täällä niitä oli, jopa sai verrattain huokealla.»

Maaseudulla

Mannisen tekemät havainnot eivät paljon poikenneet aikalaistensa muistiinpanoista. Sakara Pälsi ja Unkarin ystävä, kirjailija Arvid Järventaus sekä Yrjö Liipola, Lauri Kettunen ja useat muutkin panivat samoin merkille kaksi stereotyyppistä kuvaa.¹¹⁰ Toinen oli matkatoimistojen välittämä postikorttikuva, joka avautuu etemme vanhoja matkaesitteitä selattaessa. Niissä Budapest kohoaa jalokiven lailla Tonavan rannalla auringon loistaessa tai yön valomeressä. Tarkkasilmäinen kulkija huomasi myös pienten ihmisten eli virkamiesten kansoittaman pääkaupungin.

Maaseudulla Manninen kulki pohjoisissa vuoristokylissä ja pustalla. Paikkojen valintaan lienevät olleet syynä ystävien neuvot ja kenties matkailuesitteiden antama korea kuva.¹¹¹ Sakari Pälsi kävi Yrjö Liipolan neuvosta matyó-pitäjissä¹¹² ja Arvid Järventaus taas asusti vuoden Miskolcin-Maijan eli Mária Tauszigin kotikaupungin, Miskolcin tienoilla Hejőcsaban kylässä¹¹³. Helmi Helminen kulki samoin Pohjois-Unkarin palóc-kylissä, mm. Boldogissa, Nagylőcissa ja Rimőcissa.¹¹⁴ Manninen saapui Unkariin koillisesta päin. Elokuussa hän tutustui slovakkiilaisten eli valakkilaisten vuoristopaimentolaisten karjamajoihin, juustonvalmistukseen ja pukuihin Slovakian ja Puolan rajojen tuntumassa Korytnicassa.¹¹⁵ Hän kävi aina Karpaattien Ukrainassa asti, missä kiinnostuksen kohteina olivat ukrainalaisten eri etnisten ryhmien, ruteenien, hutsulien, boikkojen ja lemkien eli rusnjakkien elinolot ja mm. puvut.¹¹⁶ Slovakilaisalueella hän kävi ainakin Ružomberokissa.¹¹⁷

Voidaan ainoastaan arvata, että koillisesta Unkariin tullut ja slovakkiilaisten, ruteenien ja hutsulien kansankulttuuriin päällisin puolin tutustunut Manninen haki kenties yhteyksiä ja vertailumateriaalia nimenomaan ja etupäässä Pohjois-Unkarin kylistä.

¹¹⁰ Pälsi 1928, 23, 56; Järventaus 1939, 7–8; Liipola 1956, 130; Kettunen 1948, 171, 187.

¹¹¹ Helmi Helminen personalia-kokoelmassa on muutamia erikielisiä unkarilaisen silloisen Ibusz-matkatoimiston esitteitä todennäköisesti juuri vuodelta 1934. Ranskankielisessä esitteessä mm. kolme kuvaa palóc-alueelta, kaksi Hollókőstä (s. 18, 28) ja yksi Boldogista; Englannin- ja saksankielisissä esitteissä mm. mainos: »3 days at Lillafűred. Picturesque artistic peasant costumes in the villages near Lillafűred», MV:KTKKA.

¹¹² Pälsi 1928, 51.

¹¹³ Järventaus 1939, 32.

¹¹⁴ SUK 307:1–31; SUK 727:1–267.

¹¹⁵ Uusi Suomi Sunnuntailite No 49, 9.12.1934.

¹¹⁶ Uusi Suomi Sunnuntailite No 7, 17.2.1935. »Paitsi boikkoja asuu Karpaattoruusiassa muunkinmisiä ruteeneja. Tavallisesta puhutaan kolmesta ryhmästä tai heimosta. Läntisimmän muodostavat lemkit eli rusnjakit, joista osa asuu Slovakian puolella. Boikoista itään taas ovat hutsulit. Paitsi Tsekkoslovakian rajojen sisällä tavataan sanottuja heimoja Puolan puolella. Kaikki ovat tyypillisiä ylämaan talonpoikia, jotka hankkivat toimeentulon karjanhoidolla, metsätöillä, tukinuitolla ja osittain myös alkeellisella maanviljelyksellä.»

¹¹⁷ VKK 169, Mannisen tekstittämä kuvakokoelma. Yhtenä oppaana oli unkarilainen E. Donáth, kuten kuvan kääntöpuolen tekstistä selviää VKK 389:74: »Tri Revuce bei Ružomberok».

Kuvat kertovat

Matkan vaiheista kertovat Mannisen valokuvat, joita on Unkarista kaikkiaan 56 kappaletta.¹¹⁸ Niistä on Mannisen ottamia 38 (negatiivit mukaan laskettuina) ja museoilta tai yksityistutkijoilta saatuja 18 kpl.

Kuten jo todettiin, Manninen ei ehtinyt tekstittää kaikkia kuviaan. Valokuvat ovat tässä lähde- ja dokumentointiaineistona, ja niiden avulla pyritään pala palalta rekonstruoimaan Mannisen matka Pohjois-Unkarin kyliin ja Debrecenin seudulle. Kuvat ovat ajankuvia ja siten on mahdollista tyytyä niiden tutkimiseen. Kuvien tutkimus kuuluu visuaalisen antropologian menetelmiin.¹¹⁹ Riitta Räsänen esittää kirjoituksessaan »Kansannaiset valokuvissa» kysymyksen, miten valokuvia voisi hyödyntää naistutkimuksessa.¹²⁰ Voidaan myös kysyä, miten voidaan hyödyntää mykkien kuvien sanomaa ja miten on niiden lähdekriittinen arvo. Mannisen ottamat kuvat esittävät suuremmalta osaltaan naisia. Puku on viestinnän helpoimpia tai ainakin aikaa, paikkaa ja käyttötilanteita paljastavia välineitä. Naisten pukujen perusteella kuvat voidaan paikallistaa ja voidaan jopa määrittellä kuvien naisten ikä ja saada viitteitä kuvien ottotilanteista.

Elinkeinoelämän piiriin liittyvien kuvien tulkitseminen aiheutti jo ongelmia. Niiden paikallistamisessa on pidetty ensiarvoisen tärkeänä aikalaisten, Mária Tauszigin ja Andor Leszihin, päiväkirjamuistiinpanoja sekä Hortobágyin pustan osalta István Ecsedin julkaisuja.

Manninen ei kulkenut Unkarin maaseudulla yksin. Palóc-alueella oppaana oli kenties Unkarin kansallismuseon Kansatieteellisen osaston tutkija Sándor Gönyei (Ébner). Olettamuksemme perustuu ainoastaan heidän tuttavuuteensa, joka alkoi Mannisen edellisellä Unkarin matkalla, nimittäin vuonna 1928. Kuten on aiemmin todettu, Gönyein kuvia saatiin silloin Eesti Rahva Muuseumiin kokoelmiin. Matyó-alueella ja Miskolcissa toimivat isäntinä Mária Tauszig ja museonjohtaja Leszih ja Debrecenissä jälleen vuosientakainen ystävä, István Ecsedi. Herää kysymys Mannisen unkarin kielen taidosta. Edellä mainittu lainaus osoitti, että Manninen ilahtui Wienissä käydessä saksan kielen käyttömahdollisuuksista. Unkaria hän kai osasi jonkun verran. Ainakin hän osti Budapestissa itselleen saksalais-unkarilaisen taskusanakirjan, ja muutamissa Tauszigille lähetetyissä korteissa hän käytti unkarin kielen ilmaisuja.¹²¹ Pukukuvat selittyvät osittain Mannisen matkan tarkoituksella ja osittain kenties myös kielitaidottomuudella. Puvut nimittäin tarjosivat koodikielen, jonka viestintä selvisi myös asiaan vihkimättömälle, näin Mannisellekin. Näyttää siltä, että Manninen hyödynsi unkarilaisten pukujen äärimmäisyyteen vietyä hienovaraista »selkokieltä», ja siitä kenties johtuu pukukuvien ja nimenomaan samalla paikkakunnalla otettujen eri ikäryhmää -tai ottotilanteita esittävien kuvien määrä.

¹¹⁸ SUK 338:1–9, SUK 801:1–47. Vuonna 1937 lunastettuun kuvakokoelmaan kuuluu 10 kuvaa, josta yksi kuva ei kuitenkaan ole Unkarista, vaan Romaniasta. Vuonna 1946 lunastettuun kuvakokoelmaan on merkitty unkarilaisiksi kuvia, jotka on kuitenkin otettu naapurimaissa. Postikortit (13 kpl) on jätetty selvityksemme ulkopuolelle.

¹¹⁹ Sinisalo 1985; Etholén, 1992.

¹²⁰ Räsänen 1995, 119.

¹²¹ Magyar-német zsebszótár. Szerkesztette Béla Kelemen, Budapest. Personalialia Manninensis 1022, MV:KTKKA. Sis. Mannisen kokoamia sanaluetteloita ja -käänteitä; Tauszigin päiväkirja 39; Tauszigin vieraskirja lokakuu 1934.

Slovakiasta päin tullut Manninen pysähtyi ensimmäisen kerran *Balassagyarmatin* kaupungissa. Maakuntamuseo »Nógrádvármegyei Nagy Iván Múzeum» avattiin Balassagyarmatissa vasta vuonna 1931, ja sen johtaja Dezső Fényes kartutti etupäässä palóc-kokoelmia Unkarin kansatieteellisen museon ohjeiden mukaan.¹²² Manninen tutustui kaupungin museoon ja ulkomuseoon.¹²³ Hän osti sikäläiseltä kuvaajalta, Zoltán Schuchmannilta, kaksi valokuvaa.¹²⁴ Kuvat osoittavat, että Manninen kohdisti huomionsa kansanpukuihin. Toisessa kuvassa poseeraa palóc-tyttö monihameisena. Toisessa kuvassa tyttö ja morsian ovat takaa kuvattuina, joten pliseerattujen ja tärkättyjen alushameiden lukumäärä on jopa laskettavissa.¹²⁵ Nuoret naiset edustavat Bujákin äärimmäisyyksiin vietyä barokkimaista kauneusihannetta, johon kuului hameiden lisäksi puhvihihainen pusero, pikkuinen liivi ja hartiahuivi. Pukuparsi oli kouluesimerkki vivahderikkaasta puvusta, joka symbolikielellä ilmaisi käyttäjänsä iän ja aseman. Kävikö Manninen Bujákissa? Vastaus on mitä todennäköisemmin ei. Cserhátin vuoristossa sijaitseva kylä oli vaikeapääsyinen, ja jos hän olisi viipynyt siellä, hän olisi taatusti myös itse ottanut kuvia.

Balassagyarmatista Manninen teki retkiä lähiseudun kyliin, jotka tunnettiin palóc-kansanpuvuistaan. *Órhalom*in kylä oli todennäköisesti ensimmäinen pysähdyspaikka. Se edusti Pohjois-Unkarissa yhdessä Húgyagin ja Ipolyvarbón kylien kanssa aluetta, jossa palóc-naiset pitivät pitkiä, nilkkoihin asti ulottuvaa hametta alushameiden kanssa.¹²⁶

Órhalom sijaitsee Ipoly-joen rannalla.¹²⁷ Roomalaiskatolisen kylän asukkaat saivat lisäansiota kurpitsanviljelystä aina 1800-luvun alkupuolelta lähtien.¹²⁸ Vuosisatojen vaihteessa kyläläiset erikoistuivat lisäksi kaalin ja perunan tuotantoon, ja samanaikaisesti karjanhoidon merkitys kasvoi. Taloudellisen nousun myötä asukkaiden lukumäärä miltei kaksinkertaistui (vuonna 1870 850 henkeä, vuonna 1930 1304 henkeä).¹²⁹ *Órhalom* kuului Pohjois-Unkarin varakkaimpiin kyliin. Vauraat emännät ja tyttäret pukeutuivat perinteisiin kansanpukuihin, joita varojen salliessa ommeltiin kallisarvoisista kankaista. Torppareiden vaimot ja tyttäret siirtyivät taas käyttämään kaupunkilaismallisia ja halvoista ostokankaista tehtyjä jakkuja ja hameita.¹³⁰ Paikkakunta edusti unkarilaistutkijoiden Hoferin ja Félin sanoja käyttäen uutta rehevää talonpoikaistyylä, jonka syntyyn vaikutti perinteisen elämänmenon jatkuminen teollistuvassa Unkarissa. Pukeutumalla perinteiseen tapaan talonpojat korostivat vanhoja

¹²² Muzeumi hírek 1931, 179; Helmi Helmisen personalia-kokoelmaan kuuluvien matka-esitysten joukossa on mm. esite Balassagyarmatin kaupungista todennäköisesti juuri 1930-luvulta. Siinä on kuvia mm. museorakennuksesta, ulkomuseosta, palóc-talon sisustuksesta ja kolme maalaiskylää mainostavaa pukukuvaa. MV:KTKKA.

¹²³ SUK 801:44.

¹²⁴ SUK 801:19–20.

¹²⁵ SUK 801:20; Alushameita on toisella vähintään kuusi SUK 801:19.

¹²⁶ Balassagyarmat-esitys, jossa juhlapukuisia naisia esittävä kuvan selostuksena »Junge Frau aus der Umgebung von Balassagyarmat», Helmisen personalia, MV:KTKKA; Féli, 1962, 30, viite 4; Varga 1989, 517.

¹²⁷ *Órhalom*in kylä kuuluu Húgyagin pitäjään ja Nógrádin lääniin. Kylässä on 266 taloa, asukkaiden lukumäärä on 1405. Asukkaat ovat kansallisuudeltaan unkarilaisia ja uskontokunnaltaan roomalaiskatolilaisia. Magyarország helységnevtára 1944.

¹²⁸ Havassy 1989, 9.

¹²⁹ Sárközy 1989, 118.

¹³⁰ Sárközy 1989, 119.

arvoja. Noudattamalla samanaikaisesti uusia muotivaatimuksia, kuten ostokankaiden käyttö enenevässä määrin, he osoittivat pyrkivänsä seuraamaan taloudellis-yhteiskunnallisia muutoksia. Tämän ns. uuden kansantaidettylin edustavimpia ilmaisia on osoitettavissa juuri Pohjois-Unkarin syrjäkylistä palóc- ja matyó-alueilta.¹³¹

Manninen saapui sinne todennäköisesti pyhänä. Valokuvissa naiset ovat nimittäin kaikki juhlapuvuissa ja heillä on käsissään rukouskirja sekä -nauha.¹³² Pukuparsi oli jo tuolloin perinteisen ja muotipuvun sekoitus, ja kuten Edit Fél on todennut, se oli kouluesimerkki kansanpuvun muuttumisesta kaupunkilaismalliseksi muotipuvuksi.¹³³ Nuorikot kulkivat jakkupuvussa, eli hame ja lyhyt ja vartalonmukainen jakku olivat samaa yksiväristä kangasta.¹³⁴ Valkoinen punapointakoristeinen esiliina on kuvissa kahdella naisella, kolmannella hameen ja jakun muodostama kokonaisuus muistuttaa porvarisnaisten muotipukua.¹³⁵ Muita muodista omaksuttuja piirteitä olivat valkoinen irtokaulus ja nauha- tai nappikengät muualla yleisten punaisten saappaiden sijasta.¹³⁶ Vastanaaineet nuorikot pukivat päähän helmikoristeisen päähineen.¹³⁷ Manninen kiinnitti huomiota erikoiseen biedermeierin muotia peilaavaan kampaukseen ja todennäköisesti pyysi sitä esittävän kuvan, jollaisen hän myös sai.¹³⁸ Nuorikkojen päähineenä oli valmiiksi sidottu ja kovitettu hapsureunainen silkkihuivi, jonka hapsureunaiset päät kehystivät kasvoja.¹³⁹ Lisäksi Manninen otti kuvan tytöstä selin, jolloin huomio kiinnittyi tytön paksuun palmikkoon ja raskaaseen brokadikankaaseen, josta hame ja liivi on ommeltu.¹⁴⁰ Mannisen opas, ehkä Sándor Gönyei tai Dezső Fényes, varmasti toimi tässä kuvasarjassa ohjaajana: hänen onnistui ikuistamaan kansanpukujen merkityskentän, josta kävi ilmi aviosääty ja ikäryhmä.

Órhalomista Manninen jatkoi matkaansa läheiseen *Rimócin* kylään, jossa hän viivähti jonkin aikaa. Helmi Helmiselle 4.9.1934 *Rimócista* lähetetystä kortista selviää, että Mannisen mukana olivat palóc-retkellä Balassagyarmatin museon puolesta johtaja Dezső Fényes puolisoineen ja Kansallismuseon puolesta johtaja László Madarassy sekä kansatieteilijä ja kuvaajana myös tunnettu Sándor Gönyei (Ébner).¹⁴¹

Rimóc edusti palóc-kansanpukujen ryhmää, jonka tunnusomaisena piirteenä oli monihameisuus.¹⁴² Cserhátin vuoren siimeksessä sijaitsevassa kylässä maanviljely oli pääelinkeinona, jota täydennettiin karjanhoidolla, mm. oluenkeittämisellä ja käsityöläisammateilla. Roomalaiskatolisessa kylässä oli oma kirkko ja siellä toimi koulu aina 1700-luvulta lähtien.¹⁴³ Alueen teollistuminen ei koskettanut kylää, koska tieverkko oli olematonta.¹⁴⁴

¹³¹ Hofer–Fél 1994, 29; Kósa 1992, 148.

¹³² SUK 801:27–29, 15.

¹³³ Fél 1962, 22, 30 viite 4.

¹³⁴ unk. *frakkos kabát*: Flórián 1981, 131; Varga 1989, 517; Domanovszky 1981, I/138, II /k. 16.

¹³⁵ Varga 1989, 526.

¹³⁶ Flórián 1981, 131.

¹³⁷ *gyöngyös fékető*: Manga 1979, 125; Flórián 1981, 131, *ujmenyecske főkötő*: Fél 1962, k. 18.

¹³⁸ *cakkosra fésült haj*: Varga 1989, 526; SUK 801:29.

¹³⁹ Varga 1989, 536, k.525.

¹⁴⁰ SUK 801:15.

¹⁴¹ SUK 727:256 postikortissa komeilee rimócilainen morsian ja allekirjoittajina koko joukko: Ilmari Manninen, Dezső Fényes, rva Fényes, Sándor Gönyey Ébner ja László Madarassy; *Rimócin* kylä kuuluu Szécsényin pitäjään, Nógrádin lääniin. Kylässä on 367 taloa, asukkaiden lukumäärä on 1813. Kylä on unkarilainen, kirkko roomalaiskatolilainen. Magyarország helységnévtára 1944.

¹⁴² Fél 1962, 22, 30 viite 5, Palotay 1930; Flórián 1966.

¹⁴³ Havassy 1989, 12.

¹⁴⁴ Sárközy 1989, 121.

Kuva 4. Kirkkopukuisia naisia Órhalomissa syyskuussa 1934.

Mannisen ottamissa kuvissa naiset ovat poikkeuksetta juhlapuvussa. Osuihan tutkija paikalle syyskuun alkuvuikolla, ja kahdeksantena syyskuuna oli tapana viettää kylän kappelin pyhän nimikkopäivää.¹⁴⁵ Kuvien tulkintaan käytetään apuna Gertrud Palotayn havaintoja vuodelta 1930 ja Mária Flóriánin tutkimuksia 1960-luvulta.¹⁴⁶

Tutkijan huomio kiinnittyi – kenties myös oppaan ansiosta – tässäkin pitäjässä pukuihin, jotka kuvastivat hienosävyisesti ikä- ja aviosäätyeroja. Manninen otti kuvan – jälleen kerran selin – kuistin kaiteeseen nojaavasta palmikkopäisestä kaunottaresta. Seudulle ominaisen tavan mukaan tytön pitkiin hiuksiin on palmikoitu ostonauhoja, joista on myös solmittu rusetti palmikon päähän.¹⁴⁷ Kampaus oli muotia aina toiseen maailmansotaan asti.¹⁴⁸ Tytöllä on yllään suurjuhlapuku, jota on pidetty ainoastaan tänä kirkkopäivänä ja häissä. Tähän ns. silitettyyn juhlapukuun kuului näet vähintään kaksitoista alushametta, joista osa oli päärmätty marjapuuron punaisella kangasnauhalla. Kuvassa näkyvät lisäksi juhlapäivinä pidetyt yliset, jotka oli ommeltu kahdesta eri kangaslaadusta: miehusta ja selkäkappale kotikutoisesta palttinasta ja laajat hihat tyllistä.

Vastavihityt nuorikot tunsivat helmikoristeisista juhlapäähineistä.¹⁴⁹ He näet pitivät häitä seuraavana päivänä ja ensimmäisen avioliittovuoden ajan kirkkopäivinä erikoisen koristeellista päähinettä, joka oli ikään kuin morsiuskruunun ja vaimon päähineen välimuoto. Esikoisen synnyttyä ei tätä saanut enää pukea päähän. Mannisen kuvissa kaksi vastavihittyä nuorikkoa komeilevat kruunupäisinä. Hiukset on kammattu vaimojen tapaan nutturalle, ja tämän kampauksen päälle on asetettu helmistä, silkkisistä tekokukista ja hopeisista tähkistä sommiteltu päähine, josta riippuu leveitä silkkinau-

¹⁴⁵ Marian syntymäpäivä eli unk. *Kisasszony nap* Bálint 1977, II, 263; Flórián 1966, 60.

¹⁴⁶ Palotay 1930, 137–142; Flórián 1966.

¹⁴⁷ SUK 801:26. Mária Tauszigille lähetetyn valokuvan taakse Manninen kirjoitti seuraavat sanat: »Tämä kaunis tyttö oli hyvin pahoillaan, kun valokuvasin vain hänen takapuolensa.» (postikortti Wien 2.1.1935).

¹⁴⁸ *Brekocs*: Flórián 1966, 39; Palotay 1930, 139.

¹⁴⁹ *Nagyfekető*: Palotay 1930, 141; Flórián 1966, 41; Fél 1962, k.19.

Kuva 5. Nuori tyttö Rimócissa syyskuussa 1934.

hoja selälle. Muuten nuorten naisten puku ei eronnut tyttöjen suurjuhlapuvusta. Tyllihihaiset yliset, silkkihuivi, kiiltävästä sinipainokankaasta ommeltu päällyshame ja esiliina olivat tämän puvun osia. Molempien naisten kaula on täynnä lasihelmiä. Lasihelminauhut kuuluivat arkeen ja pyhään. Valkoisiin lasihelmiin oli tapana lisäksi kiinnittää silkkisiä ruusuja tai messinkitähtiä, jotka on saatu sulhasen sotilaspuvun epoletista. Rosmariinioksat paljastavat, että kyseessä oli kirkkopäivä. Rimócissa näet oli tapana pistää rosmariininoksa tyttöjen ja vastavihittyjen naisten rintaan.¹⁵⁰ Valokuvasta, jossa ilmeisen rakastunut nuoripari on nähtävänä, saadaan käsitys myös miesten puvusta.¹⁵¹ Nuorella aviomiehellä on valkoinen kirjontakoristeinen paita, joka on todennäköisesti ommeltu kotikutoisesta hampupalttinasta. Edestä avonainen liivi on mustaa verkkaa.¹⁵² Hattukoriste ja nyörikoristeinen liivi osoittavat kantajansa ikää; vanhat miehet eivät pitäneet hatussaan ruusuketta ja heidän kuului pukea ylleen pitkähihainen jakku hihattoman liivin sijasta.

Nuori vaimo on pukeutunut hillitysti, hänellä on päässään aviovaimojen tapaan helmikoristeinen myssy¹⁵³ ja sitä verhoamassa silkkihuivi¹⁵⁴. Tyllihihaiset yliset, kaulahelmet, valkoinen huivi ovat juhlapuvun asusteita. Nuoren vaimon hame on värikkästä kankaasta, yksivärinen esiliina on leveä.¹⁵⁵ Toisessa kuvassa nuorikko on arkiemmin pukeutuneena; ylisten ja hartiahuivin muodostaman kokonaisuuden sijasta on hänellä pitkähihainen suora jakku. Yksivärinen jakku on todennäköisesti Flóriánin mainitsema »frakki»,¹⁵⁶ jollaiset ommeltiin tummansinisestä verasta. Pitkävartiset saappaat edustivat 1920-luvulta lähtien yleistynyttä mallia niihin ommelluine »narinoineen».¹⁵⁷

¹⁵⁰ SUK 801:23–25; Bakó 1989, 109.

¹⁵¹ SUK 801:23.

¹⁵² *lajbi*: Palotay 1930:142.

¹⁵³ Palotay 1930, 139–140, k. 6, 8; *fékető*: Flórián 1966, 42.

¹⁵⁴ *menyecske*: Flórián 1966, 43.

¹⁵⁵ *kecele*: Flórián 1966, 52.

¹⁵⁶ *frakkoskabát*: Flórián 1966, 55.

¹⁵⁷ Palotay 1930, 138; *lagos csizma*: Flórián 1966, 58; SUK 801:21–22.

Kuva 6. Vastavihittyjä nuorikkoja Rimócissa Marian syntymäpäivänä 8.9.1934.

Mannisen ottamat valokuvat monihameisista palóc-tytöistä osoittavat, että hän viipyi siellä ainakin jonkin aikaa. Palóc-alueella hänellä tarjoutui tilaisuus perehtyä kahteen erilaiseen pukeutumismalliin teollistuvassa Pohjois-Unkarissa. Varakkaan Órhalomin naiset uusine pukuineen muodostivat vastakohtan Rimócín barokkimaiselle naiskauneudelle, jonka taustalla taas oli perinteellinen elämänmeno. Molemmat puvut edustivat uutta kansantaidetyyliä, jolle oli ominaista äärimmäisyyteen viety koristeellisuus.

Miskolcín liepeillä

Rimócín matkan tehtyä Manninen vetäytyi Lillafüredin luonnonkauniiseen paikkaan lepäämään viikon ajaksi, kuten saamme tietää Tauszigin päiväkirjasta.¹⁵⁸ Lokakuun ensimmäisen viikon Manninen jo vietti Miskolcissa tehden sieltä päivittäin tutustumisretkiä maaseutukyliin. Tällä kertaa oppaina olivat ystävä Mária Tauszig ja Miskolcín museon johtaja Andor Leszih.

Ensimmäisenä tapaamispäivänä, sunnuntaina 2.10., vanhat ystävät tekivät retken Lillafüredistä läheiseen Hutan kylään.

»Lähdimme sinä päivänä vielä Hutan kylään, häntä kiinnosti kylä ja etenkin sikäläinen kuomullinen vankkurityyppi. Kuomut näet siellä kudottiin osmankäämin lehdistä ja kuviot niissä ovat täsmälleen samanlaisia kuin Venäjällä asuvilla kirgüsiheimoilla – sanoi hän, ja piirsi muistiin kaikki kuviot. Kävelimme, kuljeskelimme ja juttelimme nauttien lyhyestä sunnuntaipäivästä.»¹⁵⁹

Valokuvat tulevat jälleen apuun matkantekoa selvitetessä. Mária Tauszigin säilyttämistä kuvista ilmenee, että Mannisen seurassa oli kokonainen seurue eli lehtori Tauszigin lisäksi insinöörejä, ja Manninen tutustui tällä retkellä varmasti Miskolcín mu-

¹⁵⁸ Lilla-hotelli, 1927–1930 Szinva-joen ja Hámori-järven rannalla; Tauszigin päiväkirja, 35.

¹⁵⁹ Tauszigin päiväkirja, 35.

Kuvat 7–8. Vastavihitty nuori pari Rimócissa. Nuorikolla on päässään helmipäähine, kaulassa moninkertaiset lasihelmet ja hänen rintapieleensä on pistetty rosmariininoksa.

seon johtajaan Andor Leszihiin. Isännät halusivat näyttää Bükkien vuoriston Hutan lisäksi seudun luonnonkauniita nähtävyyksiä. Niinpä seurue kapusi Hollósin vuorelle (610 m) Szinva-joen laaksosta.¹⁶⁰

Seuraavana päivänä, 3.10., Mannisen oppaana oli museonjohtaja Leszih. Manninen nähtävästi toivoi enemmän kuin matkailunähtävyyksiä, kuten Mária Tauszigin kirjeestä ilmenee: hänen tavoitteenaan oli tutustua metsätalouteen, syden- ja kalkinpoltoon.¹⁶¹

Kohteeksi Leszih valitsi Mannisen jo tunteman *Ujhutan* kylän.¹⁶² Samannimisiä alun perin 'lasiruukkeja' (unk. huta) tarkoitaneita kyliä oli Bükkien vuoristossa useita jo 1600-luvulla. Asukkaiden suuri osa oli alun perin alueelle asutettuja slovakkeja ja saksalaisia.¹⁶³ Diósgyőrin läheisyydessä sijainnut Huta oli jaettu vuonna 1755 kahtia, ja siitä lähtien on asiakirjoissa ja hallinnollisissa yhteyksissä puhuttu kahdesta eri kylästä; Óhutasta eli 'Vanhasta Hutasta' ja Ujhutasta eli 'Uudesta Hutasta'.¹⁶⁴

Kuten muissakin kylissä, joissa lasitehdastoiminta oli lakannut, elinkeinoelämän perustana oli Ujhutassa luonto eli metsätalous: puunhakkuu ja -kuljetus sekä lisäksi kalkin- ja hiilenpoltto.¹⁶⁵ Ujhutan kylän asukkaat olivat Mannisen siellä ollessa kaksikielisiä, slovakien ohella puhuttiin yleisesti unkaria. Kaksikielisyys johtui perinteisestä työmuodosta. Kalkin- ja hiilenpoltoa harjoitettiin pienryhmissä, jolloin kieli oli slo-

¹⁶⁰ SUK: Ujhutasta tullessa Szinva-lähteellä. Seisovat miehet ovat Diósgyőrin metsänhoitoalueen nuoria tekniikkoja, pitkähiuksinen nainen on insinööri Béla Lipóczy'n serkku, lyhythiuksinen nainen on Mária Tauszig. Istuvat miehet vas. metsäteknikko Béla Lipóczy, Miskolcin museon johtaja Andor Leszih ja Ilmari Manninen.

Herrat ennen lähtöä Diósgyőrin metsänhoitoviraston edessä. Kuvan on ottanut Mária Tauszig. Mária Tauszigin selostus, 14.10.1987, MV:Ka.

¹⁶¹ Tauszigin kirje 14.10.1987 MV:Ka.

¹⁶² Bükkszentkereszt, vuoteen 1940 Ujhuta, kuuluu Miskolcin hallintoalueeseen, Borsodin lääniin. Taloja on 317 ja asukkaita 1684. Kylä on unkarilainen, kirkko roomalaiskatolilainen. Magyarország helység-névtára 1944.

¹⁶³ Hevesi 1984, 10; Veres 1984, 23.

¹⁶⁴ Veres 1984, 23; Horváth–Praznovszky 1989, 97.

¹⁶⁵ Sipos 1984, 35.

Kuva 9. Nuorikko iltapäiväpuvussa Rimócissa.

vakki, mutta tuotteita myydessä jouduttiin käyttämään unkaria.¹⁶⁶ Mannisella oli tilaisuus tutustua kalkinpoltoon käytännössä, sillä sen kausi kesti keväästä syksyyn ja useat perheet siirtyivät talvella hiilenpolttajiksi paremman toimeentulon vuoksi.¹⁶⁷

Kalkinpolttouuneista Manninen otti pari kuvaa.¹⁶⁸ Seudun unkarilais- ja slovakki-laisylien tapaan uunit oli pystytetty rinteen kupeeseen.¹⁶⁹ Mária Tauszigin mainitsemat vankkurit olivat nimenomaan Ujhutan kalkinpolttajien kuljetusvälineinä myyntimatkoilla.¹⁷⁰ Näiden vankkureiden kuomun runko tehtiin pähkinävitsoista ja kuomu taas punottiin osmankäämin kapeista pitkätuppisista lehdistä¹⁷¹, ja sitä kutsuttiin 'tel-tan' nimellä¹⁷². Kalkinpoltoista, kylästä ja vankkurityypistä Mannisen sai varmasti asiallista ja asiantuntevaa tietoa Leszihiltä, joka tunsu aluetta paremmin kuin hyvin, ja joka kirjoitti vuonna 1923 lyhyen artikkelin mm. kalkinpoltoista Bükkien vuoris-tossa¹⁷³.

Tauszigin päiväkirjamerkinnän mukaan Mannista kiinnosti vankkureiden kuomu ja sen kudonta. Hän pyysi aiheesta valokuvan, jonka hän sai todennäköisesti Sándor Ébneriltä (Gönyei), joka vuonna 1929 julkaisi artikkelin alueen osmankäämimatto-teollisuudesta.¹⁷⁴ Manninen onnistui sittemmin hankkimaan sellaisen maton Kansal-lismuseon kokoelmiin; luetteloitaessa hän kutsui sitä kaislamatoksi. Maton, jota käy-tettiin vankkurien kuomuna, hän osti Debrecenistä 10 pengőn hinnasta. Hänen saa-miensa tietojen mukaan se oli kudottu Tiszan varrella.¹⁷⁵

¹⁶⁶ Sipos 1984, 38.

¹⁶⁷ Petercsák 1984, 87.

¹⁶⁸ SUK 801:41–42.

¹⁶⁹ Petercsák 1984, 88; Petercsák 1989, 294.

¹⁷⁰ Paládi-Kovács 1984, 157; Paládi-Kovács 1989, 369; SUK 594:45, 46 Matti Räsänen v. 1962 ottamat kuvat Egerin tienoilla ja SUK 859:74–75 Béla Gundan v. 1964 ottamat kuvat esittävät kalkinmyyjien vankkureita.

¹⁷¹ *sátoros szekér*, unk. *gyékény*.

¹⁷² *sátor*: Paládi-Kovács 1984, 157; Paládi-Kovács 1989, 36.

¹⁷³ Leszih, Andor. 1923. Bent a Bükkben. Mészégetés. Magyarság, s. 294.

¹⁷⁴ Gönyey 1929, 112 k. 3. Mannisen saama kuva (SUK 338:6) on julkaistu lisäksi mm. Kósa 1979, 341.

¹⁷⁵ SU 5188:22.

Kuva 10–11. Kalkinpolttoa Bükkin rinteillä Ujhutassa.

Isäntä tarjosi lisäksi luonnonkauneutta ja muinaishistoriaa. Ujhutasta retkeilijät suuntasivat Lillafüredin kautta tippukiviluolistaan ja kivikautisista löydöistään tunnettuihin Szeleta-luoliin.¹⁷⁶

Mannisen kokemusten kannalta oppaan henkilö oli tärkeä. Mária Tauszig oli kotiseudustaan kiinnostunut ja siitä lumoutunut. Hänen »unkarilaisuuttaan» ja »unkarilaiskansallista» puoltaan oli täydentämässä viileän asiallinen Andor Leszih. Leszihin elämä oli sidoksissa Miskolcin museon kohtaloon. Kun Borsod-Miskolcin museo vuonna 1899 oli perustettu, nuori Leszih ilmoittautui jo vuonna 1902 sinne vapaaehtoiseksi työntekijäksi. Ja kun museon hoitajan paikka vuonna 1905 vapautui, hänet valittiin tähän virkaan ja hän johti museota 50 vuoden ajan.¹⁷⁷ Hänen koulutuksestaan mainittakoon, että Leszih suoritti vuonna 1908 arkeologian ja museologian kurssin. Mannisen kanssa keskustellessaan hän hyödynsi saksan kielen taitoaan, jonka hän oli hankkinut mm. opintomatallaan Wienissä ja Grazissa vuonna 1927.¹⁷⁸ Museon johtajan tehtävän ohella hän oli itseoppinut tutkija, jonka kokemusperäinen tuntemus numismatiikan ja arkeologian alalla oli tunnustettu.¹⁷⁹ Kun Leszih näytti Manniselle Szeleta-luolan kivikautisia kaivauksia, hän esitteli samalla oman kiinnostuksensa ja tutkimuksensa aiheita. Ns. bükkiläisen kivikautisen kulttuurin tunnetuksi tekeminen liittyi nimittäin mm. juuri Leszihin nimeen.¹⁸⁰ Kansatieteen aiheita hän käsitteli kansantajuisissa kirjoituksissa ja esitelmissä, hän mm. johti 13 kansatieteellistä kenttätötä osoituksena perusteellisesta alan tuntemuksestaan.¹⁸¹

Museon vieraana

Miskolcin museossa Manninen vieraili museon vieraskirjan mukaan 5.10.¹⁸² Hän vietti siellä todennäköisesti kokonaisen päivän. Museon ensimmäinen perusnäyttely oli avattu vuonna 1927, ja se käsitti silloin yksitoista näyttelyhuonetta, kirjaston, kaksi varastohuonetta sekä työ- ja kellaritiloja. Näyttelystä kolme huonetta sisälsi kansatie-

¹⁷⁶ Leszihin päiväkirjamerkintö, HOM.

¹⁷⁷ Huszár 1964, 207.

¹⁷⁸ Deák 1989, 410.

¹⁷⁹ Deák 1989, 411.

¹⁸⁰ Huszár 1964, 210–215.

¹⁸¹ Huszár 1964, 208.

¹⁸² »Kiitollinen tervehdys Suomesta. I. Manninen, Helsinki, Suomen kansallismuseo.» Borsod-Miskolcin museon vieraskirja vuodelta 1934, HOM.

Kuva 12. Kuomulliset vankkurit Egerin tienoilla Matti Räsäsen ottamassa kuvassa vuonna 1962.

dettä, toisissa oli esihistoriaa, historiaa, kulttuuri- ja henkilöhistoriaa.¹⁸³ Museon kansatieteelliset kokoelmat painottuivat esittämään matyó-kansankulttuuria. Ensimmäisenä lahjoituksena oli vuonna 1903 saatu matyó-huone. Seuraavana vuonna Leszih kirjoitti matyó-kirjonnan suhteista aasialaisten kansojen kirjontaan ja mainitsi museon matyó-aiheisista tutkimuksista.¹⁸⁴ Matyó-kenttätöiden ja kokoelmien kartuttajana tuli vuosikymmenien ajan tunnetuksi piirustuksenopettaja Kálmán Kóris, joka paitsi osti museolle esineitä myös piirsi ja sittemmin vuodesta 1912 lähtien valokuvasi paikan päällä. Kóris oli tarkka tallentaja, hän kirjoitti seikkaperäisesti esineiden käytöstä.¹⁸⁵ Kansatieteellisiä esineitä oli museossa vuonna 1911 1444, joten Manninen kulutti varmasti mielellään aikaa niiden parissa.¹⁸⁶

Museossa Manninen täydensi myös varmasti omakohtaisia tietojaan matyó-kylistä ja Mezókövesdistä, joista edempänä tulee puhetta. Leszihin ohella hänellä oli seuraanaan Miskolcin värikäs hahmo, taidemaalari Dezső Mokry-Mészáros. Hän oli itseopinut taiteilija, joka tunnettiin naiivin taiteen mestarina. Hän yhdisti mielellään mielikuvituksellisia aiheita kansanomaiseen.¹⁸⁷ Kuten muut unkarilaiset taiteilijat ja tutkijat 1930-luvulla myös Mészáros Mokry arveli löytäneensä unkarilaisen taiteen ja kansantaiteen alkuperän itämaisesta kulttuurista.¹⁸⁸ Mokry Mészáros maalasi ensimmäisiä unkarilaisaiheisia taulujaan vasta kesällä 1931. Mannisen oleskelun aikaan hänellä oli meneillään »kansanomainen kausi», juuri sinä vuonna hän keskittyi talonpoikaisaiheiseen hiilipiirroksarjaan, joka asetettiin esille Budapestissa keväällä 1935.¹⁸⁹

Mária Tauszig arveli, että Mokry Mészárosilla ja Mannisella oli useita yhteisiä keskusteluaiheita. Kenties Unkarissa muotia ollut »unkarilaisuuden» merkitys, kan-

¹⁸³ Szabadfalvi 1967, 91, 92.

¹⁸⁴ Leszih, Andor. 1904. A matyó nép művészetéről.

¹⁸⁵ Szabadfalvi 1967, 110–111, 117.

¹⁸⁶ Bodgál 1964, 220–222.

¹⁸⁷ Vieraskirja vuodelta 1934, HOM; Mannisen nimen perässä taiteilija Dezső Mokry-Mészárosin allekirjoitus. Sajóecseg 1881 – Miskolc 1970; Dobrik 1985.

¹⁸⁸ Dobrik 1985, 45.

¹⁸⁹ Dobrik 1985, 49, 50.

santaide ja varsinkin matyó-taiteen alkuperä olivat yhteisiä aiheita. Lisäksi mainittakoon, että Mokry Mészárosilla oli yhteyksiä Suomeen. Hänen taulujaan oli ollut näytteillä Helsingissä vuonna 1913, Vaasassa 1914 ja lisäksi Unkarin taiteen suurkatselemuksessa Helsingissä Stenmanin taidepalatsissa 1922. Stenmanin palatsissa näytteillä olleet kuusi taulua oli myyty Suomeen.¹⁹⁰ Matkoillaan Pariisissa Mokry Mészáros tutustui kesällä 1911 suomalaiseen taiteilijaan Toivo Talveen ja antoi hänelle neljä tauluaan.¹⁹¹

Matyó-alueella

»Koska nuoti ei ole jättänyt tätäkään kylää vaikutuksensa ulkopuolelle, ovat puvut monenlaisia. Värit ja leikkaukset vaihtelevat paljon.

»Tyttöjen pukuparsi eroaa huomattavasti vaimojen puvusta. Tyttöillä on kaulassaan tiukasti kaulaa myöten helmiketjut. Tyttöjen palmikko riippuu takana, ja se on kääritty nauhalla ikäänkuin tuppeen. (Ei saa olla tytöillä koruomeltu esiliina, samoin nuorilla miehillä.

Vaimoilla ei ole helmiä eikä esiliinaa.)¹⁹² Sensijaan on päähine, jonka muodostaa suppilomainen pahvilalus, jonka tarkoituksena on antaa nuoto kauniille rimpureunaiselle silkkiinalle, mikä sen päälle pannaan.

»Sekä vaimoilla että tytöillä on tiheään poimutettu hame. Että hame näyttäisi oikein leveältä, pannaan sen alle 2- tai 3 vielä enemmän poimutettua alushametta. Kävellessä päällimmäinen hame leijuu puoleen ja toiseen, ja hameen kantaja osaa sopivalla pienellä lantoliikkeellä antaa heilumiselle lisää vauhtia tarvittaessa.

»Edelleen on sekä tytöillä että vaimoilla pusero, jossa erikoisen silmään pistävät ovat puhvihihat. Väljyys on olkapään kohdalla, Sen alapuolella on lyhyt kalvosinosa. Sen alla on kyynärpäähän saakka valkoiset irtokalvosimet.

»Miehillä on sekä juhla- että arkipäiväisenä pukimena poimutetut valkeat kaatiohousut. Juhlisiin pannaan sen päälle esiliina, samoin tytöillä. Esiliina on erityisen runsaasti koruompeleuksilla väritetty. Miesten paidan edusta on niinikään koruomeltu, tavalla punaisella langalla. Vanhemmilla paidoilla oli hihat noin kyynärpästä suuhun saakka kirjailut. Hihat ovat niin vanhemmilla kuin nuoremmillakin paidoilla huomattavan leveät.

»Miesten päähine on kaupasta ostettu vihreä huopahattu, jonka päälaki pidetään pyöreänä. Hattunauhan alle pistetään jonkinmoinen töyhtö tai kukkanen.»¹⁹³

Matyó-alueella Manninen kävi kahteen otteeseen, arkena Leszihin kanssa ja lisäksi pyhän kolmistaan Tauszigin ja Leszihin seurassa. 4.10. hänellä oli tilaisuus tutustua matyó-pitäjiin. Hän kävi museonjohtajan seurassa Szentistvánin ja Tardin pitäjissä ja

¹⁹⁰ Reitala 1984, 215; Dobrik 1985, 66, 68, virheellisesti kirjoitettuna »Strinber-szalón»; Suomen Nainen 1964, N:o 5: Mészáros Dezsőn taidetta.

¹⁹¹ Dobrik 1985, 25, 68.

¹⁹² Lieneekö pikakirjoituksesta johtuva väärinkäsitys. Matyó-alueella esiliina nimittäin kuului nimenomaan molempien sukupuolten pukuun. Györffy 1956, 53. Saattaa olla, että Manninen näki nuoria tyttöjä kirkkopuvussa, johon kuului miltei koko hametta verhoava yksivärinen esiliina, unk. *bőkötő*. Györffy 1956, 103, k. 118, 120. Tätä hän saattoi luulla päällyshameeksi. Kaulahelmiä koskeva havainto on osuva, matyó-nuorikot nimittäin luopuivat kaulahelmistään pelosta, että »muuten lapsi syntyisi naru kaulassa». Györffy 1956, 83.

¹⁹³ Mannisen muistiinpano s. 6, »Mezőkövesd», personalia 1022, MV:KTKKA. Pälsin matyó-puvuista kirjoittama kuvaus oli varsin lennokas. »Naidut naiset tuntee erikoisesta emännänpuvusta, jonka ylin tunnusmerkki, heleä päähuivi, lähettää akuas oman omituisen loisteensa. Huivi töröttää takana näkymättömän tukkalaitteen varassa, ja sen mustat silkkitupsut riippuvat niskassa tuuheina ja komeina. Vähäisestäänkin päänliikkeestä nämä hepsurivivat heilahtavat, välkähtävät ja vetävät huomion puoleensa. Hame on kuin kirkonkello, sisältää suunnattoman määrän poimutettua kangasta ja hulmahtelee esiliinan tahdissa, jonka runsas helmahepsutus viistää varpaita.» Pälsi 1928, 70.

Kuva 13. Hampun käsittelyä Szentistvánissa syyskuussa 1934.

Mezőkövesdin kaupungissa.¹⁹⁴ Kuvista päätellen Mannista kiinnostivat arkipäivän askareet. *Szentistvánissa* hän kuvasi naisia maissia rouhimassa, hamppua puhdistamassa ja värttinällä kehräämässä.¹⁹⁵ Paikan määrittelemisessä voidaan jälleen hyödyntää kansanpukuja. Arkipukeiset naiset olivat kuvissa röijyyn, hameeseen ja esiliinaan pukeutuneina. Kuvausaikaan valkoiset yksilevyiset esiliinat kuuluivat enää vanhojen naisten asuun, kuten Mannisen kuvassa värttinällä kutovalla naisella.¹⁹⁶ Vaimoilla oli korkean ja kartiomaisen aluspäähineen päällä kirjavat karttuunihuivit, jotka oli sidottu keski-ikäisillä niskasta ja vanhoilla naisilla leuan alta.¹⁹⁷ Naapurikylässä *Tardissa* Manninen otti kuvan arki- ja juhlapukeisista tytöistä. Heidän muodikkaaseen asuunsa kuului pitsiröyhelöllä koristettu pusero.¹⁹⁸ *Szentistvánin* ja *Tardin* pukujen välinen ero kuvastui ainoastaan esiliinasta. *Tardissa* näet naiset pitivät valkoista esiliinaa, jossa oli punapoinintaraita reunoja pitkin, ja juuri tällainen on keskimmaisella tytöllä Mannisen ottamassa kuvassa.¹⁹⁹ Hän ikuisti myös maalaistaloja, puvuista päätellen juuri *Tardissa*.²⁰⁰

Manninen kävi Mária Tauszigin ja Andor Leszihin seurassa uudemman kerran 6.10. *Mezőkövesdissä*. Nyt arjesta ei ollut tietoaakaan. Mária Tauszigin päiväkirja kuvaili elävästi päivän juhlatapahtumia.

»Sitemmin menimme käymään Kövesdin kaupungissa kolmisin. Meille luvattiin kansantanssi-, -laulu- ja -leikkinäytöstä. Lastenkuoro *Szentistvánin* kylästä oli siellä esiintymässä. Tämä kaikki oli minulle itsellenikin erittäin mielenkiintoista ja hurmaavaa. Kylässä meillä oli tilaisuus nähdä oikea, varsinainen matyó-

¹⁹⁴ Leszihin päiväkirjamerkintö, HOM.

¹⁹⁵ SUK 801:7; 8, 9; 10–11.

¹⁹⁶ *előruha*: Györffy 1956, 115, 103 k. 122; SUK 801:10–11.

¹⁹⁷ Györffy 1956, 80, kuvat 82 ja XIX.

¹⁹⁸ SUK 801:6, 16; *jodros ráncoska*: Györffy 1956, 90–91, k. 102; Fügedi 1982, 249, k.3; Fél 1962, k. 13–14.

¹⁹⁹ Fügedi 1982, 254; Györffy 1956, 103, k. 121; SUK 801:6.

²⁰⁰ SUK 801:3–4.

Kuva 14. Värtinällä kehrätään Szentistvánissa.

hääkulkue, johon kuuluivat häävankkurit kappioineen. Illalla pidettiin tansseja kotiseututalossa. Minuakin pyydettiin tanssimaan – illalla syötiin ja hyvin myöhään palasimme Miskolciin takaisin.»²⁰¹

1930-luku oli matyó-kansantaiteen kukoistusaikaa. Rehevä ja värikäs kirjontakoristeinen pukukulttuuri tuli Unkarissa yleisimmin tunnetuksi vuonna 1911, jolloin seura-
piiritapahtumista tärkeimmät eli oopperan tanssiaisat järjestettiin matyó-merkeissä. Aateliset pukeutuivat aitoihin kansanpukuihin tai niiden sovellutuksiin.²⁰² Matyó-naisten käsitöitä ruvettiin levittämään kotiteollisuusliikkeen kautta koko Unkarin alueelle aina Transilvaniaa myöten. »Aitoina ja alkuperäisinä» mainostettuja matyó-aiheita ruvettiin suosimaan jopa valkokankaalla.²⁰³

Folklorismista tuli osa Unkarin matkailuvalttia. Unkarin kansatiede ei saavuttanut 1930-luvun alkuun mennessä toivottua asemaa kansallistieteiden joukossa. Kansatieteellinen museo tosin siirtyi, kuten aikaisemmin todettiin, väliaikaisesti uuteen rakennukseen vuonna 1925. Bátky julkaisi oppaansa museoiden keruuhjelmasta kannustaan maakunta- ja maaseutumuseoita järjestelmälliseen keruutyöhön. Yliopistollista oppitua ei kuitenkaan vielä ollut. Kansatieteellisen seuran aikakauslehteä Ethnographia julkaistiin ainoastaan suurpääoman avustuksella. Trianonin jälkeen Unkari menetti arkaistisia kansanperinteestään ja -taiteestaan tunnettuja seutuja naapurivaltioille. Kansanomaisen kulttuurin asema ja talonpoikauskulttuuri joutuivat kuitenkin kahdesta syystä huomion valokeilaan. Toisena oli opiskelijoiden aloittama ns. kyläntutkimusprojekti, jonka tehtävänä oli kartoittaa sosiologisella tarkkuudella talonpoikien asemaa lama-Unkarissa. Toinen seikka oli kulttuuripoliittinen: Unkarin matkailuohjelmaan liitettiin pysyvästi kaksi kansankulttuurin osa-aluetta, nimittäin kansanpuvut ja kansantaide.²⁰⁴

²⁰¹ Tauszigin päiväkirja, 36; kirje tekijälle 15.8.1988: »Oli lauantai ilta. Mannista viehätti, että tanssitalossa oli ainoastaan poikia. Tytöt kävelivät kahden-neljän ryhmässä tanssitalon edustalla. Saliin pääsi ainoastaan tyttö, jota viheltämällä tai nimeltä kutsumalla pyydettiin sisälle. Tytöt saivat pojilta auringonkukan siemeniä. Niitä syötiin pitkän iltaa. Jäipä sitten siivottavaa köyhien matyó-tanssistaisten jälkeen.» MV:Ka.

²⁰² Fügedi 1989, 316.

²⁰³ Fügedi 1989, 319 v. 1926; Flórián 1992, 332–335.

²⁰⁴ Kresz 1968; Kósa 1989, 348–349; Fejős 1991b, 143–158; Fejős 1992, 338.

Kuva 15. Tardin matyó-tyttöjä.

Prahassa vuonna 1928 pidettyyn kansantaiteen maailmankongressiin kansatieteilijäkolmikko laati ranskankielisen esityksen Unkarin kansantaiteesta osoittaakseen, että kansanomaisia arvoja yhä oli olemassa ja palauttaakseen unkarilaisten kulttuurihistoriallista yhtenäisyyttä.²⁰⁵ Sitä oli kahdella tasolla. Matkailumaana Unkarin esitteissä kansanpuvut esittivät tärkeän osaa. Ne olivat vetonaulana kansallissymboleina ja kansallisympäyden merkkeinä. Loisteliaat puvut, kansanlaulut ja -tanssit olivat matyó-asukkaiden julkisivu, jota tarjottiin joka muodossa nähtäväksi turisteille. Taloudellisen laman aikana turismi oli tärkeä kyläläisten elannon kannalta.

Valtakunnallisen kiinnostuksen aikana kasvoi matyó-kansantaiteen arvostus myös paikallisella tasolla. Näin Miskolcin museossa käsitettiin matyó-kansantaide paitsi tutkimuksellisen myös propagandasisällön vuoksi tärkeäksi aiheeksi.²⁰⁶ Mezőkövesdin kaupungissa perustettiin komitea, jonka tehtävänä oli tutkia, miten saataisiin lisää kiinnostusta pitäjiin.²⁰⁷ Sen aloitteesta järjestettiin matyó-päiviä, joiden ohjelmiin kuuluivat mm. matyó-häät, eräänlainen folkloreatatteri. Suosio oli valtava. Häät tapoineen herättivät henkiin maailman, josta oli uskottu kadonneen. Tämä ihannoitu maailmankuva oli kansallisen ideologian ja silloisen kulttuuripolitiikan peili. Jos Mária Tauszig kirjoitti päiväkirjaansa ihastuneesti matyó-häistä ja kuoroesityksistä, niin näin ovat muutkin unkarilaiset tehneet aina kirjailija Zsigmond Móriczia myöten.²⁰⁸ Matyó-asukkaiden kahdenlaisesta elämästä lainattakoon István Sándorin luonnehdinta päivälehdestä Mezőkövesdi Ujság 4.8.1936: »Mezőkövesd on tänään Unkarin ja koko Euroopan silmissä unkarilaisen kylän paras edustaja, joka merkitsee ulkopuolisille aarreaittaa, ja asukkaalleen taas ongelmaa.»²⁰⁹

²⁰⁵ Zsigmond Bátky, István Györffy, Károly Viski. *L'art populaire Hongrois*. Budapest 1928

²⁰⁶ Leszihin artikkelit aiheesta: 1924. A mezőkövesdi matyó népművészet megmentése. 1926; El lehet-e vinni a miskolci muzeumból a matyó kézimunkákat?; 1932. Miskolc műemlékei és a vidék népművészete az idegenforgalom szempontjából. Huszár 1964, 214–217; Hankóczy 1992, 305–314.

²⁰⁷ Fügedi 1989, 321.

²⁰⁸ Fügedi 1989, 327.

²⁰⁹ Fügedi 1989, 327; Unkari-kirjassa kuvataan osuvasti matyó-pitäjiä vuonna 1942 seuraavin sanoin. »Mezőkövesdin tuotteet ovat jo melkein koko maailmassa tunnetut ja tämä muuten niin vaatimaton suurkylä on kehittyvässä todelliseksi matkailukeskukseksi. Sen asukkaiden on kesäisin pidettävä jo arkipäivisin koreita juhlapukujaan voidakseen tyydyttää lukuisten ulkomaalaisten matkailijoiden uteliaisuuden ja valokuvaamishalun.» Kulai 1942, 77.

Kuva 16. Muodikkaasti pukeutunut tyttö Tardista.

Toisaalta myös yksilötasolla omaksuttiin kansanomaista tyyliä unkarilaisuuden kansallissymboliksi. Unkarilaisuus tuli näkyväksi osaksi ylä- ja keskiluokan sisustusta ja pukeutumista.²¹⁰ Manninen ei varmaankaan välttynyt folklorismin humusta. Todennäköisesti Mária Tauszigin kautta hän tutustui Miskolcissa mm. rva László Gulyásiin, joka oli omaa sukua Gyöngyi Kún. Nuori rouva lähetti Manniselle kolme valokuvaa. Toisessa hän itse on poseeraamassa matyó-pukuun pukeutuneena ja toisessa taas ystävättärien kanssa.²¹¹ Kolmannessa kuvassa on kaksi tyttöä, jotka ovat roomalaiskattolisen Mária-järjestön juhlapuvuissa.²¹² Kyseessä on varmasti sama henkilö, joka esiintyi Mária Tauszigin esinelahjoittajien joukossa. Ylioppilas Gyöngyi Kún lahjoitti nimittäin Kansallismuseon kokoelmiin kaksi puhemiehen liinaa Gesztelyistä.²¹³ Diósgyőrissä asuva nuorikko hankki muiden ystävättärien tavoin korean puvun ikään kuin kansallispuvuksi ajan trendin mukaan.

On vaikea päätellä, miten Manninen suhtautui matyó-pitäjien folklorismiin. Lumosiko hänetkin värikäs kirjonta ja värikkäisiin pukuihin sonnustautuneet naiset ja miehet? Miten matyó-häänäytelmän tavat, laulut, kapiot vaikuttivat häneen? Oivalsiko hän, että kyseessä oli elvytetty perinne eikä aito tapahtuma? Kuvista kuvastuu Manni-

²¹⁰ F. Dózsa 1989, 337; Fejős 1991a, 853; »Kreivitär Károlyi teki myös mainosta unkarilaisille kansallisille tavoille ja kansanomaiselle taiteelle. Hänen huvilansa Tonavan rannalla oli tavattoman viehättävä. Seinät olivat käsinmaalattuin kuvioin koristellut, kuten unkarilaisissa maalaistaloissa, ja kaikkialla oli koristeena keramiikkalautasia, jotka todistivat suurta taiteellista mielikuvitusta. Puutyöt ja kudonnaiset olivat niinkään taidokkaita ja koristeellisia. Värikäs ja iloinen on tällainen aitounkarilainen koti, ja kun siihen vielä liittyy hauskojen ihmisten seura, suurenmoinen ruoka hanhenpaisteineen ja hanhenmaksaherkuineen, jostain parvekkeen hämärästä kuuluvan mustalasmusiikin säestämänä, jää tunnelma talosta Tonavan rannalla ainaiseksi mieleen.» Talas 1960, 181.

²¹¹ SUK 801:1–2.

²¹² SUK 801:3.

²¹³ SU 5122:8–9.

Kuva 17. Matyó-kylän arkea.

sen rautaisen tieteellinen ote. Arkipäiväiset askareet olivat tärkeimpiä kuin matkailu-esitteeseen sopivat loisteliaat puvut. Hän pystyi tekemään eroa kansanpukujen ja folklorismin ilmiöiden välillä. Mezökövesdin juhlapäivänä hän ei ottanut myöskään kuvia. Kuvien puuttumista voidaan tulkita kannanottona folklorismia vastaan; tanssin pyörteitä ja kuorolaulantaa hän ei pitänyt »kansatieteellisinä» ilmiöinä.

Manninen osti vaimolleen ja Mária Tauszigille lahjaksi matyó-kirjontakoristeisen tyyny- ja pöytäliinan.²¹⁴ Matyó-naisethan valmistivat myyntiin porvariskoteihin sopivin taitetuin värein silkkilangalla ommeltuja tekstiilejä. Näiden tapaisia koreita esineitä hän ei kuitenkaan kelpuuttanut museokokoelmiin.

Pukuja Manninen myös hankki nimenomaan tältä seudulta Suomen kansallismuseon kokoelmiin. Szentistvánin seudun naispuku oli mitä komeimpia, ja tällaisen osti Manninen kenties Andor Leszihin kanssa tekemältä matkaltaan. Valinta paljasti Mannisen tai pikemminkin kokeneen Leszihin asiantuntemusta. Liehuvahihaisen korean miehen puvun tai matkailumainoksista tutun matyó-naisen puvun sijasta on ostettu vastaviihityn nuorikon puku komeine kruunuineen²¹⁵ ja yksinkertaisine topattuine jakkuineen²¹⁶. Puku oli keruuhetkellä jo käymässä harvinaiseksi.²¹⁷ Naapurikylästä Tardista hankki Manninen naisen turkisjakun (*kuzsu*). Mezökövesdin turkkurit ompelivat silkkilankakirjontakoristeiset turkisjakut kunkin matyó-pitäjän mukaan kolmella eri tavalla.²¹⁸ Szentistvánin ostoksista Manninen maksoi 15 pengőä, turkisjakusta huomattavasti enemmän, 41 pengőä.²¹⁹ Vaatimattomia kuontalopuikkoja Manninen osti

²¹⁴ Tauszigin päiväkirja, 35.

²¹⁵ SU 5188:15–16 *tarasuta*: Györffy 1956, 76; Fél 1962, k. 6.

²¹⁶ SU 5188:16 *vizitke*: Györffy 1956, 71, k. 106.

²¹⁷ Györffy 1956, 76, k. 72.

²¹⁸ SU pääluettelo SU 5188:17; Györffy 1956, 98, k. 112.

²¹⁹ Mannisen matkalasku N. 267, 29.12.1934, MV:Ka.

50 fillérin hinnasta pari. Molemmat edustivat matyó-tyyppiä koristeellisine renkai-
neen.²²⁰

Manninen hankki myös matyó-naisen korean, mainoksista tutun puvun Kansallis-
museon kokoelmiin. Tällä kertaa ei hän itse ollut asialla, vaan välittäjänä toimi sen
ajan tunnettu kotiteollisuusliikkeen harjoittaja Valéria Holló rva Erdődy. Tähän vai-
mon pukuun kuuluvat hapsureunainen huivi²²¹, liivihame²²², röjy²²³ ja esiliina²²⁴. Pu-
kukokonaisuus maksoi 80 pengőä.²²⁵ Syytä hankintaan voidaan vain arvata. Kenties
Manninen totesi ettei hän itse ehdi muualle Unkarin maaseutua, ja piti matyó-pukua
tyypillisenä »unkarilaisena». Valintaan saattoi vaikuttaa myös tutkija-ystävien maku
ja lopulta myyjän eli rva Valéria Hollón mielipide. Mainittakoon, että rva Hollón
kautta Manninen osti toisenkin puvun kokoelmiin. Se edusti vanhakantaista unkari-
laista pukua ja oli peräisin Transilvanian Kalotaszegistä.²²⁶

Viininkorjuujuhlat Tokajissa

Mannisen moniviikkoinen pohjoisunkarilainen seikkailu oli päättymässä. Päätteeksi
matkalle ja siirtymävaiheeksi Pohjois-Unkarista postalle vieraanvaraiset isännät jär-
jestivät hänelle ilonpitoa eli osallistumista Tokajin viininkorjuujuhliin. Mária Tauszig
otti yhteyden Ecsediin kirjeitse, ja museonjohtaja vastasi 3.10. päivätyssä kirjeessään
seuraavasti:

*»Manniselle lähetin hänen saamansa postilähetykset ja lupasin kirjeitse hakea hänet Tokajista. En kuiten-
kaan halua, että hän matkustaisi yksin paikallisjunalla. Viininkorjuu-aikaan on matkustajista 75 % illalla jo
humalassa, enkä haluaisi että hän joutuisi humalaisten nimittelyn kohteeksi. Sunnuntaina 7.10. matkustan
aamujunalla Tokajiin ja odotan Teitä sinne klo 10.04. Huolehdi sinä ohjelmasta siellä, koska minulla ei
ole tuttuja. Pidetään yhdessä hauskaa ja lopulta lähdemme 15.06. Debreceniin. Jos tuntuu hyvältä, niin
palaamme vasta seuraavalla junalla eli klo 19.10.»²²⁷*

Márian päiväkirjamerkintöjen mukaan viininkorjuujuhlalta tuli onnistunut. Paikallisen
tuttavien kanssa sovittiin etukäteen ohjelmasta. Sikäläisen opettajapariskunnan
viinitarhoissa maisteltiin paikallisia viinejä, ja meluisaa juhlintaa kolmipäiväinen seurue
pakeni läheiseen Tályan kylään. Siellä Manninen sai kaikessa rauhassa seurata viinin-
korjuun prosessia. Ecsedi lähti Mannisen kanssa vasta iltajunalla.²²⁸

²²⁰ SU 5188:20–21; Kóris 1914, 23, k. 93–97; Árpád 1974, 87, kuva sivulla 521/2: *fityegős szúrótű*.

²²¹ *csavarintós kendő* SU 5188:11. Huiviin kuuluva aluspäähine ei sisälly hankintaan. Hapsureunaista
huivia Mezőkövesdkin tapaan sidottuna Győrffy piti suhteellisen myöhäisenä ajoittaen sen juuri 1920–30-
luvulle. Győrffy 1956, 80.

²²² *höndörgős szoknya* SU 5188:12. Röyhelöhelmuksisen liivihameen kanssa pidettiin keruuhetkellä
kahta alushametta ja siten saavutettiin haluttu kellomainen muoto. Győrffy 1956, 102.

²²³ *litya* SU 5188:13. Vartalonmukainen lyhyt- tai pitkähihainen pusero, josta mm. Manninen mainitsi
muistiinpanoissaan.

²²⁴ *kötény* SU 5188:14.

²²⁵ Mannisen matkalasku N. 267, 29.12.1934, tosite 19.3.1935, MV:Ka.

²²⁶ SU 5188:1–10 Mannisen matkalasku N. 267, 29.12.1934, tosite 19.3.1935, MV:Ka. Manninen hank-
ki esineitä matkan seuraavien vaiheiden aikana, Jugoslaviassa, Bulgariassa ja Romaniassa tavallisesti
välittäjän kautta. I. Mannisen Balkanin ja Unkarin esineostot, kuitit. MV:Ka.

²²⁷ Ecsedin kirje Tauszigille 3.10.1934, MV:Ka.

²²⁸ Tauszigin päiväkirja, 36; kirje tekijälle 15.8.1988.

Debrecen ja Hortobágy

Debrecenissä István Ecsedi suunnitteli Manniselle ainakin kolmen päivän ohjelmaa: päivä Déri museossa, toinen Hortobágy-pustalla ja kolmas taas Debrecenissä.²²⁹

Manninen oli asiantuntevissa käsissä Debrecenissä. István Ecsedi palveli Debrecenin Déri-museossa ensin vuodesta 1911 lähtien vartijana, sittemmin vuodesta 1929 museonjohtajana aina äkkikuolemaansa asti.²³⁰ Museossa Manninen perehtyi näyttelyiden lisäksi varastoihin ja teki tutkimuksia kirjastossa.²³¹ Museon kansatieteellisissä kokoelmissa oli tuolloin liki 7 000 esinettä.²³² Vaikka museo perustettiin jo vuonna 1902, aloitettiin kansatieteellisten esineiden keruu vasta tultua Ecsedin valituksi toimeen vuonna 1912.²³³

Ecsedin ohjenuorana oli »tallentaa katoavaa paimentolaiskulttuuria».²³⁴ Suurimman osan museotyöstään hän viettikin kentällä keräten milloin paimentolaisuuteen ja milloin kalastukseen liittyviä esineitä.²³⁵ Todennäköisesti Ecsedi selosti Manniselle esineiden käyttötarkoitusta opastaessaan häntä näyttelyssä ja varastoissa.

Toisena päivänä tai kenties useampina päivinä Manninen kävi pustalla, tarkemmin Hortobágyilla. Kuten sanottua Unkarin kansatieteellinen tutkimus oli osittain valjastettu turismin palvelukseen. Kaupungin pormestarin aloitteesta Ecsedi perusti vuonna 1933 Hortobágyin museon sikäläisen kestikievarin kolmeen huoneeseen.²³⁶ Yhdessä huoneessa esiteltiin pustan kasvi- ja eläinkuntaa, toisessa paimentolaisuutta ja kolmannessa historiaa. Museosta tuli suosittu turistikohde, ja Ecsedi opasti siellä mielellään itse vieraitaan.²³⁷ Hänen aloitteestaan museoon perustettiin alan käsikirjasto kaupunginkirjaston alaosastona.²³⁸ Esineistöä oli vähän esillä, sillä pidettiin suotavana, että vieraat tutustuisivat paimeniin, heidän elintapoihinsa, rakennuksiin ja laumoihin paikan päälle järjestettyjen retkien muodossa. Museosta tehtiin vuonna 1934 monikielinen esite, jota jaettiin maksutta vieraille.²³⁹

Hortobágy on Unkarin tasangon pusta, jonka pinta-ala on 2300 km².²⁴⁰ Laidunta vaihtavaa karjanhoitoa siellä oli vielä yleisesti vuosisadan alkupuolella. Ecsedin monografian *A Hortobágy puszta és élete* (Debrecen 1914) mukaan laidunnettavan karjan lukumäärät muodostuivat vuonna 1913 seuraavasti: hevosia oli 4 113, nautakarjaa 11 982, lampaita 18 384 ja sikoja 2 609 päätä.²⁴¹

Mitä Manninen piti täällä kuvaamisen arvoisena? Kuvien sanoma on puhutteleva, niitä ei kuitenkaan voida paikallistaa täsmällisesti. Manninen otti kuvan haarukkasarvisesta karjalaumasta.²⁴² Hevoslauma on kuvassa kaivolla, ja saattaa olla, että kyseessä oli Ecsedin kunnostuttama Mátan pusta, joka tunnettiin myös terveysvedestään.²⁴³

²²⁹ kirje Tauszigille 4.10.1934, MV:Ka.

²³⁰ Sőregi 1936, 28.

²³¹ Jelentés 1934, 1935, 89.

²³² Jelentés 1935, 1936, 66.

²³³ Jelentés 1935, 1936, 30, 38.

²³⁴ Balogh 1985, 23.

²³⁵ Jelentés 1935, 1936, 28.

²³⁶ Balogh 1985, 89.

²³⁷ Balogh 1985, 89.

²³⁸ Jelentés, 1935, 1936, 12, 13.

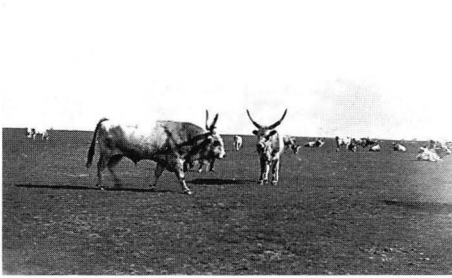
²³⁹ Balogh 1985, 90. Samoihin aikoihin julkaistiin Debrecenissä kuvakirja Debrecenistä ja Hortobágyista, johon Ecsedi kirjoitti selostukset.

²⁴⁰ Temesi 1976, 8.

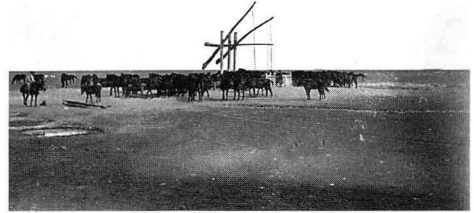
²⁴¹ Bodó-Salomon 1976, 117.

²⁴² SUK 801:32.

²⁴³ SUK 801:31 Balogh 1985, 89.

Kuva 18. Haarukkasarvinen karjalauma Hortobágyilla.

Kuva 19. Hevoslauma kaivolla.

Sikalauma on kuvassa paimenineen.²⁴⁴ Manninen otti kuvan hevospaimenesta, joka on pukeutunut tavan mukaan kirjontakoristeiseen sarkaviittaan²⁴⁵ ja nautakarjan paimenesta nurin käännetty turkki yllään²⁴⁶. Karjapaimenen taustalla näkyy kaksi paimenten liikkuvaan elämänmuotoon välttämättömästi liittyvää rakennusta. Toinen on keväisin ja syksyin sateensuojaksi rakennettu kartion muotoinen ruokokota.²⁴⁷ Unkariksi nutturapäiseksi kutsutussa kodassa ei asuttu, vaan paimenet säilyttivät siellä tavaroitaan sateelta suojaissa.²⁴⁸ Toinen niin ikään kartionmuotoinen ruo'oista tehty maja on ilman kattoa, ja siinä paimenet keittivät ruokaa ja aterioivat.²⁴⁹

Lampurin rakennuskompleksista on otettu myös kuva. Lammaspaimenilla oli näet tapana pystyttää kesälaitumelle yksinkertainen savimaja, jossa valmistettiin ja säilytettiin maitotuotteita. Yksihuoneisen ja valkoiseksi rapatun majan²⁵⁰ kuisti tehtiin ruo'oista, ja viereen pystytettiin keittokota²⁵¹ samasta materiaalista. Majan vasemmalla puolella on ruokokatos,²⁵² johon kerättiin lypsettävät lampaat. Ecsedi julkaisi vastaavanlaisen kuvan kirjoituksessaan paimenten väliaikaisista rakennuksista.²⁵³ Mannisen ottamassa kuvassa isäntä eli Ecsedi on poseeraamassa ruokomajan edessä.²⁵⁴

Paimenten uskollisesta apurista, komondor-rotuisesta koirasta on myös kuva.²⁵⁵ Pustan kuvasarjaan voidaan lukea myös kuva, joka esittää kartion muotoisiin kekoihin ladottuja kuutioita. Kyse on lampaanlannasta ja oljesta prässäämällä saaduista kuutioista, joita kuivattiin ja käytettiin polttopuiden asemesta lämmittämiseen.²⁵⁶

Mannisen omien otosten lisäksi kokoelmaan sisältyy valokuva Debrecenin museon arkistosta. Se esittää turkisviittaan pukeutunutta miestä selin.²⁵⁷

Voidaan miettiä kuvien sanomaa. Niiden aiheet liittyvät kaikki paimentolaisuuden

²⁴⁴ SUK 801:35.

²⁴⁵ SUK 801:30.

²⁴⁶ SUK 801:33, 37.

²⁴⁷ SUK 801:33 kuvassa vasemmalla.

²⁴⁸ Unk. *kontyoskunyhő*; Ecsedi 1913, 206 kuvat 23, 24, 26.

²⁴⁹ Unk. *vasaló*; Ecsedi 1913, 208, kuva 27.

²⁵⁰ Unk. *juhászkunyhő*.

²⁵¹ Unk. *vasaló*.

²⁵² Unk. *szárnyék*.

²⁵³ Ecsedi 1913, 200 k. 17.

²⁵⁴ SUK 801:36.

²⁵⁵ SUK 801:34.

²⁵⁶ Szabadfalvi 1982, 349.

²⁵⁷ SUK 801:38. Kuva on julkaistu Déri museon vuosikertomuksessa vuodelta 1929, Jelentés 1929, 31, 32. *felkötött bunda* -osto leskirouva Márton Bakólta.

Kuva 20. István Ecsedi lammaspaimenen majan edessä.

arkaistisina pidettyihin piirteisiin: unkarilaisrotuinen karja, hevoset ja siat, paimenista eksoottinen hevospaimen ja karjapaimenten nurin käännetyt turkisiivit. Kuvia voidaan tulkita välähdyksiksi vieraasta kulttuurista, joita tutkija ei todennäköisesti halunnut seikkaperäisesti selostaa. Poikkeuksena oli kenties paimenten käyttämä turkisiivitti. Mannisen kiinnostus turkkeihin ja nimenomaan vällyn tai ryijyn näköisiin viittoihin heräsi jo matkan alkuvaiheissa hänen vieraillessaan boikkojen alueella Karpaattien Ukrainassa.

»Huomiotani kiinnitti, että boikkonaiset syrjimissä kylissä kulkivat paitasillaan ja avojaloin, jonkin verran etelämpänä sitä vastoin turkki päällä. Turkki oli usein nurin, ja hihat riippuivat vapaana. Usein ne olivat luonnottoman pitkät. Tarkemmin katsoessani ilmeni, ettei turkki ollutkaan mikään tavallinen pälsi, sillä sitä ei oltu tehty nahasta, vaan se oli kudottu. Kuteiden väliin oli pistelty pitkiä villanukkia, joiden molemmat päät jäivät riippumaan. Nukka ei ollut lankaa, vaan villa semmoisenaan. Kun lampaat keritään vain yhdesti vuodessa, ennättää villa kasvaa pitkäksi. Jos halutaan oikein pitkävillaista turkkia, kierretään villatukkoja parittain yhteen. Tällainen turkki on tietysti hyvin lämmin.

»Mutta ruteenit, sekä miehet että naiset, ovat tottuneet pitämään sitä pienelläkin kylmällä jopa kesälläkin. Samanlaisia turkkeja käyttävät unkarilaiset paimenet. Erikoisen merkityksen puheenaoleva puin silmissämme saa senvuoksi, että sitä teknillisesti katsoen voidaan pitää pohjoismaisen ryijyn rinnakkaisilmionä.»²⁵⁸

Mitä on Manninen jättänyt kuvaamatta? Pustan luonto on nähtävästi jäänyt mielenkiinnon ulkopuolelle, samaten karja-aitaukset, joita siihen aikaan oli vielä monenlaisia. Ecsedin toinen tutkimuskohde, kalastus, ei näy kuvista lainkaan. Manninen tiesi aikansa olevan vähissä, joten hän tyytyi todennäköisesti pustan tarjoamaan pintapuoliseen kuvaan. Tauszigin päiväkirjamerkintöjen mukaan Manninen oli tyytyväisellä mielellä ja lähetti hänelle yhdessä Ecsedin kanssa allekirjoitettuja iloisia pustan poikia esittäviä postikortteja.²⁵⁹

Marraskuun ajan Manninen työskenteli Budapestissa. Hän todennäköisesti havaitsi, että aika oli vähissä. Silloin hän osti rva Valéria Hollón liikkeen kautta Kalotaszezin naisen puvun, johon kuului mm. avohame. Budapestissa hän kävi läpi Gertrud Palotayn kanssa Unkarin kansatieteellisen museon tekstiilivarastoja ja ehdotti mu-

²⁵⁸ Uusi Suomi, sunnuntailiite n:o 7, 17.2.1935, Podkarpatská Rus – Karpaattien Venäjä. Unkarilaiset paimenet käyttivät kylläkin pitkäkarvaisista lampaanahoista ommeltuja turkisiivittoja. Villaisia viittoja, joihin on kudottaessa lisätty lampaan karvoja on käytetty historiallisen Unkarin pohjois- ja itäosissa lähinnä talonpoikien parissa. Mainittakoon, että Ungvár (Uzhgorod) oli tämän unkariksi *gubaksi* kutsutun viitan valmistuskeskuksia. Szolnok 1979, 322–323; Balassa 1989, 401; Gáborján 1991, 405.

²⁵⁹ Tauszigin päiväkirja, 37.

Kuva 21. Paimenet nurin käänteissä turkeissaan.

seolle vaihtoa. Hän valitsi niistä Bánátin serbialaisia esiliinoja ja kirjontakoristeisia ylisäästäkseen esinehankintamatkasta sinne.²⁶⁰ Madarassy hyväksyi ehdotuksen ja pyysi palaamaan asiaan Mannisen paluumatkalla Budapestiin.²⁶¹ Kehen Manninen oli yhteydessä Budapestissa? Gertrud Palotay oli Tyyni Vahteriin verrattava kollega. Muista mainittakoon vanhat tuttavat István Györffy ja Zsigmond Bátky, matkaseuralainen Sándor Gönyei, antropologi Lajos Bartucz ja folkloristi Zsigmond Szendrey.²⁶²

Unkarin eri maakuntamuseoita esittäviä kuvia Manninen on saattanut tilata Unkarin museoista kirjoitettavan artikkelin kuvitusta varten. Kuvakokoelmassamme on Hódmezővásárhelyin²⁶³ ja Székesfehérvárin²⁶⁴ näyttelyitä esittäviä valokuvia. Täydennyksenä Manninen pyysi myös csángó-unkarilaisnaista esittävän valokuvan, jossa kiinnostuksen kohteena oli varmastikin naisen käyttämä avohame.²⁶⁵

Arvio

Oliko matkan päätyessä suomalais-ugrialaisten kansojen ornamenttiikan kuva hahmotunut? Aavistuksenomaisesti tähän voidaan vastata myönteisesti. Mannisen oppilas professori Kustaa Vilku kirjoi hänen kuolemansa kaksikymmenvuotispäivänä muistokirjoituksen »kansatieteen suomalaisesta merkkimiehestä». Artikkelissa Vilku mainitsi Manninen piirtämät suuntaviivat seuraavasti: »Viimeisellä lähes vuoden kestäneellä matkallaan Unkariin ja Balkanille Manninen oli löytänyt ikäänkuin uuden aspektin, mikä koski lähinnä itäisten suomensukuisia kieliä puhuvien kansojen kansankulttuurin historiaa.»²⁶⁶ Kenties hän kurkotteli vielä kauemmaksi tavoittaen ratkaisumallia, joka olisi selvittänyt kaikilta suomalais-ugrilaisilta kansoilta löydettäviä yhteisiä piirteitä. Manninen näytti kuvien ja esineiden valossa seuranneen neljä seik-

²⁶⁰ Mannisen kirje Madarassylle 3.4.1935, NMa.

²⁶¹ Madarassyn kirje Manniselle 4.4.1935, NMa.

²⁶² Taru Mannisen kiitoskirje Unkarin Kansallismuseon johtajalle 14.8.1935, saapunut 30.7.1935, NMa. Tauszig on säilyttänyt valokuvan, joka oli otettu Györffyn kodissa. Kuvassa Mannisen lisäksi on Taru-vaimo ja Györffyn perhe.

²⁶³ SUK 338:1–6.

²⁶⁴ SUK 801:17–18.

²⁶⁵ SUK 338:7.

²⁶⁶ Vilkuina 1955, 14.

kaa, jotka olivat nähdäksemme seuraavat: kirjontakoristelu,²⁶⁷ esi- ja takaliinojen osuus pukeutumisessa,²⁶⁸ päällysvaatteiden leikkaus²⁶⁹ ja rahakorut.²⁷⁰ Yhtäläisyyksiä hän havaitsi, eikä hän syyttä kiinnittänyt huomiota juuri näihin myös volgansuomalaisille kansoille ominaisiin piirteisiin. Mitä taustaa ja todistusaineistoa hänellä olisi ollut tarjoilla yhtäläisyyksien selvittämiseksi, se jäi sanomatta.

Lopuksi lainattakoon Mannisen lyhykäinen yhteenveto hutsulinaisten puvusta. Leh-tiartikkeliä kirjoitettaessa matkasta oli tehty puolet, edessä olivat vielä Balkanin ko-kemukset. Karpaattien Ukraina kuului silloin itsenäisenä hallinnollisena yksikkönä Tšekkoslovakiaan. Ennen Trianonin rauhaa se oli ollut osa historiallista Unkaria. Alueella asui useita ukrainalaisia etnisiä ryhmiä, unkarilaisia ja romanialaisia.²⁷¹ Saat-taa olla, että Manninen piti monikansallista aluetta, jossa elinoloja säätivät ankarat ekologiset edellytykset, mallina suomalais-ugrilaisten kansojen pukujen selvittelyssä. Mannisen sanoissa oli hahmottumassa orastava teoria: hän näyttää uskoneen ukrai-nalaisille kansanryhmille ikään kuin välittävän roolin, jolla olisi ollut selitettävissä yhteisiä piirteitä Volgan mutkassa, Itämeren alueella ja jopa etelässä unkarilaisilla.

»Molemmilla (naisilla ja miehillä) on yhteinen lammasnahkainen turkkiliivi, minkä on oltava mahdollisim-man puhdas ja hohtava, jotta runsaat punakirjat, applikatsioonit, nyörietykset ja tupsut sitäkin hemakemmin loistaisivat. Turkkiliiviä vaalitaan kuin silmäterää. Heti kun alkaa sataa ja muutamiaakaan pisaroja tipah-taa, käännetään se nurin, karvat päälle päin, jotta oikea puoli suojeltuisi.

»Muutenkin on varsinkin naisen puku varsin värikäs ja koristeellinen. Hame on ikivanhaa, jo esihisto-riallisena aikana käytettyä tyyppiä.²⁷² Voimme arvioida sen iäksi ainakin tuhat vuotta. Tuntuu kerrassaan juhlalliselta nähdä täällä edelleen käytännössä tuo pukumuoto, joka aikoinaan on ollut käytännössä myös virolaisilla ja meidänkin maassamme, karjalaisilla. Se eroaa nykyaikaisesta hameesta siinä, ettei se ole umpinainen, vaan että sen muodostaa kaksi erillistä poikkiraitaista vaatepalaa, mitkä vyöllä kiinnitetään vyötärölle, toinen etu- ja toinen takapuolelle. Reumat joutuvat kupeilta hieman limittäin, mutta vauhdik-kaasti käydessä vilkkaa paita liepeiden välistä.

»Sekä hutsulien puvustossa että ompelukuoseissa voidaan todeta muitakin piirteitä, joilla on enemmän tai vähemmän tarkat vastineensa suomensukuisten kansojen taholla. Nämä vastaavaisuudet ovat tuskin satunnaisia. Tieteellisen tutkimuksen tehtäväksi jää koettaa saada rekonstruoida se kokonaisuus, jonka osia ne ovat olleet.»²⁷³

²⁶⁷ Slovakiasta VKK 169:119–123, ostanut mm. kirjontakoristeisia kauluksia, hihoja ja hihansuita mm. VK 5214:1–25, VK 5214:31 koristeaiheena »Hannunvaakuna»; Jugoslaviasta VKK 169:8, 34, 64, 68, 69, Bulgariasta VKK 169:84. Manninen 1935, Podkarpatská Rus; »Yhtä vähän kuin vanhoilla eestiläisillä on köyhillä boikoilla taipumusta koristella rakennuksiaan tai huonekalujaan. Kaikki on äärimmäisen koruton-ta. Hyvin yksinkertaisia ovat täällä myös ne kirjaukset, joilla naiset koristavat paitansa olkapäät. Verrat-tuina kohta puheeksi tulevien hutsulien upeisiin sommitelmiin ne ovat lumppuja.»

²⁶⁸ VKK 169:6, 12, 33, 60, 72, 73, 79.

²⁶⁹ VKK 169:3, 5, 9, 10, 57, 59, 75..

²⁷⁰ Balkanilta hankitut runsaat hopeakorukokoelmat (VK 5214:142–156; 212–325) samoin kuin Manni-sen Dalmatiassa ottamat kuvat hopeaan puetuista nuorikoista (VKK 169:58, 67 ja VKK 389:223–230) olivat kenties osoituksena oivalluksesta vertailla keskenään volgansuomalaisten ja balkanilaisten pukuja.

²⁷¹ Der Grosse Brockhaus 19, 249 »Ukrainer»; 11, 298 »Lemken»; 3, 124 »Bojken»; Kulai 1942, 82–92: »Kárpátalja eli Rutenia»; Kósa-Filep, 1978, 125–126; Ottův slovník naučný 1900, 837: »lemkové».

²⁷² Kiinnostusta avohameeseen osoittavat mm. unkarilainen transilvanialainen pukuhankinta, johon niin ikään kuuluu avohame (*muszuj* SU 5188:6) ja csángó-unkarilaista esittävä valokuva (SUK 338:7).

²⁷³ Uusi Suomi Sunnuntailiite N:o 7, 17.11.1935.

Ilmari Mannisen matkan aikataulu

Matkan vaiheet on koottu osittain Mannisen matkalaskun, osittain tekstitettyjen valokuvien ja lehtiartikkelien tietojen perusteella.

Tšekkoslovakia (nyk. Ukraina ja Slovakia), elokuu 1934

Karpaattien Ukraina (Paikannimet on tässä täsmennetty myös unkarinkielisinä lähteinä käyttäen alueen väestörakennetta käsitteleviä teoksia Balassa 1989, 391–406 ja Kocsis-Hódos 1991, 31–41).

Kosice (unk. *Kassa*) Slovakia (Podkarpatská Rus)

Užgorod (unk. *Ungvár*), nyk. Ukraina (Podkarpatská Rus)

Mukačevo (unk. *Munkács*), nyk. Ukraina (Podkarpatská Rus, VKK 389:95, 100)

Hust (unk. *Huszt*), nyk. Ukraina (Podkarpatská Rus, VKK 389:91, 96, 97)

Dobra = Dobrjanskoe (unk. *Nyágova*), nyk. Ukraina (esineosto)

Volovec (unk. *Volóc*) karpaattoruteenit, boikot, nyk. Ukraina (esineosto)

Iza, karpaattoruteenit, boikot, nyk. Ukraina (esineosto)

Rahovo (unk. *Rahó*), hutsulit, nyk. Ukraina (Podkarpatská Rus, VKK 389:93, 101, 102, 103)

Kvasy (unk. *Tiszaborkut*), hutsulit, nyk. Ukraina (esineosto VK 5214:26–40)

Jasina = Jasinja (unk. *Körösmező*), hutsulit, nyk. Ukraina (esineosto VK 5214:40–55)

Lazeščina (unk. *Mezőhát*), hutsulit, nyk. Ukraina (Podkarpatská Rus, VKK 389:275)

Slovakia

Korytnica – valakit, nyk. Slovakia (Slovakkilaisia lammaspaimenia tapaamassa, VKK 389:88–90, 258–272)

Ružomberok – slovakit, nyk. Slovakia (VKK 389:74, samaan pukuparteen pukeutuneita kuvissa VKK 169:127, 133, 135, 140,144, 200; VKK 389:1, 2, 78, 82, 83, 147, 161, 163, 165)

Trenčín – slovakit, nyk. Slovakia (VKK 169:129, 130,131,132, 136 139, 143 VKK 389:76, 87, 146, 148, 152, 215, 216 – vrt. Horváthová-Urbancová 1921, k. 211)

Unkari, syys–joulukuu 1934

Balassagyarmat (Nógrádin lääni, SUK 801:19,20,44)

Órhalom (Nógrádin lääni, SUK 801:27–29)

Rimóc (Nógrádin lääni, SUK 801:21–26)

Lillafüred (Borsod-Abauj-Zemplénin lääni)

Miskolc (Borsod-Abauj-Zemplénin lääni)

Ujhuta, v:sta 1940 Bükkzentkereszt (Borsod-Abauj-Zemplénin lääni, SUK 801:41–42)

Tard (Borsod-Abauj-Zemplénin lääni, SUK 801:6,7,8,9,11)

Szentistván (Borsod-Abauj-Zemplénin lääni, esineosto SU 5188:15–21)

Mezőkövesd (Borsod-Abauj-Zemplénin lääni)

Tokaj (Borsod-Abauj-Zemplénin lääni)

Debrecen (Hajdu-Biharin lääni, SUK 801:30–37, 39; esineosto SU 5188:22)

Budapest

Jugoslavia, joulukuu 1934

Belgrad (Muzejskom bibliotekom i zbirnaka su se koristili nasi i strani radnici, mezu kojima i g. J.Manninen, direktor Etnografskog muzeja iz Helsingforsa, koju je u muzeju radio nedel’u dana. Etnografski muzej u Beogradu u 1934 godini, 128; Manninen on lähettänyt Tauszigille mustareunaisia surukirjeitä, kuningas Aleksanteri murhattiin joulukuussa 1934 Marseilles’ssa, Tauszigin päiväkirja 37)

Saksa ja Itävalta, tammi–helmikuu 1935

Unkari, maaliskuu 1935

Budapest, ostokset rva Valéria Hollón liikkeestä (kuitit 19.3.1935, SU 5188:1–14)

Jugoslavia (nyk. Kroatia, Bosnia-Hertsegovina, Serbia, Makedonia) maalīs–toukokuu 1935

Zagreb (esineostoja 25.3. VK 5214:57–61, 78–82)

Kartta 2. Ilmari Mannisen matkakohteet kesällä ja syksyllä 1934 Slovakiassa, Ukrainassa ja Unkarissa.

Banja Luka (esineostoja 29–30.3. ja 1.4. VK 5214:66–77; VKK 139:5, 20, 33, 34)
 Kotor Varos (esineostoja 1.4.; VKK:9–10, 17)
 Jajce (VKK 169:31–32, 52)
 Knin (VKK 389:218–221, 223–233, 243–246, 251–252, 280)
 Sarajevo (esineostoja 2.4. VK 5214:83–98, 113–115; VKK 169:8, 30, 36–56; VKK 389:105–129)
 Dubrovnik (esineostoja 15.4. ja 23.4. VK 5214:116–119)
 Konavle (VKK 389:234, 249, 276–278)
 Četinje (23.4.)
 Podgorica (nyk. Titograd)
 Peč (esineostoja 27.4. VK 5214:99–112, 120–139, 142–160)
 Kosovska Mitrovica (28.4. esineosto VK 5214:140)
 Skopje (esineostoja 2.–5.5. VK 5214:160–198)

Bulgaria, 10.–26. toukokuuta 1935

Sofia (esineostoja 10.–16.5. VK 5214:212–325)
 Burgas (esineostoja 19.–21.5.)
 Nikopol
 Sjunen (nyk. Kolarovgrad)

Romania, 26.–30. toukokuuta 1935

Bukarest (esineostoja 28.–30.5. VK 5214:326–414)

Kartta 3. Ilmari Mannisen matkareitti esinehankintatietojen mukaan.

Ilmari Mannisen unkarilaiskokoelma Suomen kansallismuseossa
 SU 5188. Diarioitu 26.11.1935.

Transilvania (nyk. Romania), Kalotaszeg

Naisen puku

1. Pääpanta, unk. *párta*, kuuluu rippikoulun käyneelle tytölle. Panta on noin 6,5 cm levyinen, sisäpuolelta päällystetty punaisella kankaalla, ulkopuolelta koristettu erikokoisilla ja -värisillä lasihelmillä, paljeteilla ja kiiltopaperikukkasilla. Takana riippuu neljä pitkää punapohjaista kukka- ja lehtikuvioista silkkinauhaa.
2. Palmikkokoriste, unk. *bojt*, punaisen ostonauhan päähän on solmittu kaksi isoa silkkitupsua, joiden koristeina on lasihelmiä ja paljetteja. Koriste palmikoidaan hiuksiin niitä palmikoitaessa ja tupsut jäävät riippumaan selkään.
3. Yliset, unk. *ingváll*, on ommeltu tukevasta kotiktuoisesta puuvillalalttinakankaasta. Pyöreä päantie on poimutettu, hihat väljät ja ulottuvat kyynärpäihin. Punaisella villalangalla tehtyjä ompelukoristeita on pääntiessä, hihansuissa, olkapäillä ja hihojen selkämyksissä. Yliset kiinnitetään kaulasta ja hihansuista punaisilla tupsupäisillä nauhoilla.
4. Turkisliivi, unk. *mejjrevaló*, on valmistettu lampaannahasta. Malliltaan suora liivi kiinnitetään toiselta sivulta ja olkapäältä hakasilla. Se on päällystetty vihreällä veralla, kaula-aukko ja helma on koristettu lampaannahalla ja punaisella nyörikoristelulla. Liivi on hyvin vanhanaikainen.
5. Alushame, unk. *pengyel*, on ommeltu valkoisesta tukevasta puuvillalalttinakankaasta.
6. Päällyshame, unk. *muszuj*, on tehty mustasta satiinikankaasta. Avohame, jonka molemmat etukulmat ylös ja kiinnitetään vyötärölle. Helmassa on sisäpuolella leveä reunus kirkkaanpunaista kangasta.
7. Esiliina, unk. *kötény*, arkikäyttöä varten. Ommeltu ohuesta punapohjaisesta ja mustakukkalisesta villakankaasta. Esiliina on laskostettu, laskokset on kiinnitetty vyötärön alapuolelta koristepistoin värikäillä villalangoilla.
8. Saappaat, unk. *csizma*, punaista nahkaa.

9. Miehen paita, unk. *ing*, valkaiseimatonta pestäessä ja mankeloitaessa pinnaltaan kuviolliseksi saatua puuvillapalttinaa. Hihat pitkät, hihansuissa valko- ja reikä-ompelua. Kaula-aukko kiinnitetään tupsupäisillä nauhoilla. Rintahalkion tyvessä on valkoista ompelua ja sen alle ommeltu omistajan nimi (Miklós Varga) sekä vuosiluku 1830. Sulhaspaita, joka säilytettiin tavallisesti kuolinpaidaksi, mutta tämän paidan omistaja kuoli Amerikassa, joten paita jäi jäljelle.
10. Miehen turkki, unk. *mente*, valmistettu pitkäkarvaisesta lampaannahasta. Pitkähihainen turkki on puolipitkä, se on koristettu liepeistä ja taskuista valkoisella nahka-applikaatiolla ynnä ketunnahalla. Turkki kiinnitetään edestä viidellä sahviaaninapilla ja punavalkeilla tupsupäisillä nahkanauhoilla. Transilvania, Torda-Aranyosin lääni, Torockó (nyk. Romania)

Borsodin lääni, Mezőkövesd

Naisen puku

11. Päähine, unk. *csavarintós kendő*, nelikulmainen punakukallinen villahuivi, jonka kahta sivua kiertää paksu, oranssinvärisistä ja valkoisista villalangoista tehty reunus. Vaimon päähine puetaan päähän siten, että huivi taitetaan kolmion muotoon.
12. Hame, unk. *höndörgős szoknya*, liivihame. Hame on valkopohjaista punakukallista kashmiiria, edessä esiliinan kohdalla kappale valkopohjaista punapilkullista puuvillakangasta. Lievettä reunustaa oranssinvärinen, sininen, punainen ja keltainen villanauha. Liivi on punaista valkokukallista puuvillakangasta.
13. Röjyj, unk. *litya*, punakukallista ohutta villakangasta. Hihat lyhyet ja pussimaiset. Kaula-aukko ja röijyn helma sekä hihansuut on reunustettu mustalla samettinauhalla. Vartalonmukaiseksi leikattu.
14. Esiliina, unk. *kötény*, ommeltu paksusta mustasta satiinista. Reunukseen on ommeltu värikkäillä silkkilangoilla kukka-aiheisia kuvioita. Reunassa kulta- ja hopealankanauhoista, helmi- ja tupsukoristenaauhoista muodostettu sommitelma. Koko koristereunuksen leveys on 34 cm.

Borsodin lääni, Szentistván

Naisen puku

15. Nuorikon päähine, unk. *tarasuta*, jonka muodostaa kartiomainen kukallisella silkillä ja hopealankapitsillä päällystetty koppa ja siihen kiinnitetty samoin koristettu litteä ja pyöreä levy.
16. Otsalliskoriste, joka kuuluu nuorikon päähineeseen. Otsalle sidottava nauha on mustasta pitsistä rypytämällä tehty ja erikokoisin puhalletuin lasihelmin varustettu. Nauhaan liittyy pitkä musta harso, jonka kumpaankin päähän on ommeltu kukkakuvioinen silkkinauha.
17. Naisen puoliturkki, unk. *kuzsu*, Tardin tyyppiä, tehty Mezőkövesdissä. Turkki on ommeltu lampaannahasta. Miehestä, selkäkappale ja hihat on koristettu värikkäällä silkkilankakirjonnalla. Vartalonmyötäinen turkki kiinnitetään edestä viidellä nahkanapilla.
18. Röjyj, unk. *vizítke*, pitkähihainen ja topattu talvitakki. Päällinen on mustapohjaista ruusukuviollista villakangasta, vuori puuvillaa. Helma ja hihansuut on reunustettu mustalla samettinauhalla. Koristeena on lisäksi pääntiessä ja selässä pitsimäistä nauhaa sekä paljetteja.
19. Viinileili, rengasmainen, poltettua ja lasitettua savea.
20. Kuontalopuikko, unk. *fityegős szűrőtű*, rautaa, päässä molemmin puoli kolme kiemuraa, joista riippuu ohut rautarengas. Kahdessa ylimmässä renkaassa on lisäksi pieni, litteä messinkiriipus. Pituus 9,4 cm.
21. Kuontalopuikko, rautainen, päässä kolmella puolen kaksi kiemuraa, joissa neljässä riippuu ohut messinkirengas. Pituus 9,5 cm.
22. Kaislamatto, unk. *gyékény*, n. 350 cm:n pituinen ja n. 170 cm:n levyinen. Käytetään etupäässä vankkurien kuomuna. Kudottu Tizsan varrella, ostettu Debrecenistä. Kuteena on vuorotellen vihreä, vuorotellen kellertävä kaisla. Hajdún lääni.

LÄHTEET

Ilmari Mannisen tässä kirjoituksessa käytetty tuotanto

Lehtiartikkelit

Uudemmissa venäläisistä kansatieteellisistä teoksista Suomen suvun alalla. Uusi Suomi n:o 185, 1928.

Slovakialaisia lammaspaimenia tapaamassa. Uusi Suomi, sunnuntailiite n:o 49, 1934.

Kaman vanhat hopeakorut häviävät Bulgariassa juutalaisten säkkeihin, mutta tri Ilmari Manninen sai vielä ostaa niitä Kansallismuseoon. Uusi Suomi m:o 153, 9.6.1935.

Podkarpatská Rus – Karpaattien Venäjä. Uusi Suomi, sunnuntailiite n:o 7, 1935.

Julkaisut

1923. Rahvariideid kandma! Postimees n:o 113.
1925. Kannud. Etnograafilised monograafiad I. Tartu.
1927. Eesti rahvariide ajalugu, Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat III, Tartu.
1927. Hannunvaakuna. Kalevalaseuran vuosikirja VII.
1929. Soome sugu rahvaste etnograafia, Tartu.
1929. Suomensukuiset kansat, Porvo.
1929. Die finnisch-ugrischen Völker, Leipzig.
1931. Die Sachkultur Estlands, I. Tartu.
1932. Karjalaisten puvustosta, Karjalan kirja, Porvoo.
1933. Die Sachkultur Estlands, II. Tartu.
1934 Suomen suku. III. Seuraavat luvut: Kalastus, Kotieläinten hoito, Maanviljelys, Ruoka. Juoma. Nautintoaineet, Tekniikka, Kulku ja kuljetusneuvot, Rakennukset, Puvut. Helsinki.

Painamattomat lähteet

Museovirasto (MV:Mtk)

Muinaistieteellisen toimikunnan kirjeet 1927–1935

Museovirasto (MV:Ka)

Kansatieteellisen osaston kirjeenvaihto 1928–1935.

Tri I. Mannisen Balkanin ja Unkarin esineostot

Suomalais-ugrialaisten kokoelmien pääluetelo (SU)

Suomalais-ugrialaisten kokoelmien verifikaatit

Yleisetsnografisten kokoelmien pääluetelo (VK)

Kuva-arkiston verifikaatit. Kuva-hankinta No 81139, 27.4.1946

Kansatieteen toimiston kirjeet 1987–1992.

Kuva-arkiston suomalais-ugrialaiset kuvakokoelmat (SUK)

Kuva-arkiston yleisetsnografiset kokoelmat (VKK)

Kansatieteen käsikirjoitusarkisto (MV:KTKKA)

Helmi Helmisen personalia.

Personalialia Manninensis 1022.

U.T. Sireliuksen personalia.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuusarkisto (SKS)

Bertalan Korompayn päiväkirjat v:lta 1935 ja 1936. AB 2480.

Herman Ottó museon arkisto, Miskolc, Unkari (HOM)

Andor Leszihin päiväkirjat.

Museon vieraskirja vuodelta 1934.

Kansatieteellisen museon arkisto, Budapest, Unkari (NMa)

I. Mannisen kirjeenvaihto 1924–1935.

Mária Tauszigin yksityisarkisto, Miskolc, Unkari

Mária Tauszigin päiväkirja 1934, kirjoitettu muistista 1950-luvun alkupuolella.

Mária Tauszigin vieraskirja vuodelta 1934.

Mannisen matkaan liittyviä valokuvia.

Päiväkirjasta on otettu tutkimuskäyttöön valokopiot, valokuvat on luovutettu tutkimuskäyttöä varten. Välittäjänä toimi Suomen Suurlähetystön silloinen kulttuurisihteeri Ulla Hauhia vuonna 1987 ja 1988. Mária Tauszigin jäämistö on siirretty osittain Herman Ottó museon arkistoon ja osittain Suomen Suurlähetystön kirjastoon.

Lehtiartikkelit

Mészáros Dezsőn taidetta. Suomen Nainen n:o 5, 1964.

Tauszig, Mária. 1987. Az első finn gyökérszálak életemben. Suomi. Tájékoztató folyóirat Finnországról, Budapest.

Unkarilainen kansantaiteen näyttely. Uusi Suomi n:o 160, 1931.

Unkarilaista kansantaidetta. Suomen Kuvalehti n:o 28, 1931.

Vilkuna, Kustaa. 1955. Kansatieteen suomalainen merkkimies. Uusi Suomi 14.6.1955.

- Árpád, Lajos. 1974. Este a fonóban. Borsodi népszokások, Budapest.
- Bakó, Ferenc. 1989. A lakodalmi szokásrendszer és regionális jellemzői. *Palócok*, IV. Ritus és folklór. Szerkesztette Ferenc Bakó. Eger.
- Balassa, Iván. 1989. A határainkon túli magyarok néprajza. Budapest.
- Bálint, Sándor. 1977. Ünnepi kalendárium, II. Budapest.
- Balogh, István. 1985. Ecsedi István élete és munkássága. *Folklór és Etnográfia*, 20. Debrecen.
- Bárczi, Géza. 1967. A magyar nyelvtörténet összefoglaló áttekintése. Bárczi, Géza – Benkő, Lóránd – Berrár, Jolán. A magyar nyelv története. Budapest.
- Bátky, Zsigmond. 1906. Utmutató néprajzi múzeumok szervezésére. *Múzeumi és Könyvtári Kézikönyvek*, VI.
- Bátky, Zsigmond. 1926. Manninen, J. Eesti kannud. (Ism). *Néprajzi Értesítő* XVIII.
- Berend, T. Iván. 1987. Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép- és kelet-európai történetének interpretációja. III. bővített, átdolgozott kiadás. Budapest.
- Bodgál, Ferenc. 1964. A Miskolci Múzeum néprajzi gyűjteménye (1902–1962). A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, IV. Miskolc.
- Deák, Gábor. 1989. Emlékezés Leszih Andorra. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII, Miskolc.
- Bodó, Imre – Salamon, Ferenc. 1976. A Hortobágy mezőgazdasága. Hortobágy – a nomád Pusztától a Nemzeti Parkig. Szerkesztette Gergelyné Kovács, Ferenc Salamon. Budapest.
- Der Grosse Brockhaus. 1929 (3). 1931 (8). 1932 (11). 1934 (19). Leipzig.
- Dobrik, István. 1985. Mokry Mészáros Dezső 1881–1970. Borsodi kismonográfiák 18, Miskolc.
- Domanovszky, György. 1981. A magyar nép diszitőművészete. I–II. Budapest.
- Ecsedi, István. 1913. A nomád pásztorenyhelyek a Hortobágy pusztán. *Néprajzi Értesítő* XIV.
- Ecsedi, István. 1914. A Hortobágy pusztája élete. Debrecen.
- Etholén, Katriina. 1992. Valokuvin kerrottua – suomalaiset kulttuurientutkijat ja valokuvaus pioneeriajoista vakiintumiseen. *Suomen Antropologi* 4/2.
- Etnografski muzej u Beogradu u 1934 godini. *Bulletin du Musée ethnographique de Beograd*, Tome IX, Beograd 1934.
- F. Dózsa, Katalin. 1989. A Muskátli c. kézimunka-újság és magyaros öltözködési mozgalom az 1930-as években. *Ethnographia* 1989/1–4, Budapest.
- Fejős, Zoltán. 1991a. A népművészet divatjának első korszaka. *Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum*, II. Beziehungen und Wechselwirkungen an der Wende des 19. and 20. Jahrhunderts. Budapest–Wien.
- Fejős, Zoltán. 1991b. Népművészeti divat a múlt század végén és a századelőn. Népi kultúra és nemzettudat. Szerkesztette Tamás Hofer. Budapest.
- Fejős, Zoltán. 1992. Folklór és turizmus. Jegyzet a kultúrközi kommunikáció egy lehetőségéről. *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*. Debrecen.
- Fél, Edit. 1962. Népviselet. 1962.
- Flórián, Mária. 1966. Rimóc népviselete. Nógrád megyei múzeumi füzetek, 13. Balassagyarmat.
- Flórián, Mária. 1981. Őrhalmi viselet. *Magyar néprajzi lexikon*, 4, N-Szé. Főszerkesztő Gyula Ortutay. Budapest.
- Flórián, Mária. 1992. A népelet ábrázolása magyar néma játékfilmekben. *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*. Debrecen.
- Fludorovics Zsigmond. 1913. A matyókról. *Néprajzi Értesítő* XIV.
- Fügedi, Márta. 1982. A Bükkalja női népviselete. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XX1, Miskolc.
- Fügedi, Márta. 1989. A matyó lakodalom néprajzi látványossá válása. *Ethnographia* 100/1.4.
- Gáborján, Alice. 1991. Gubások. *Magyar néprajz*. III. Kézművesség. Budapest.
- Gunda, Béla. 1935. Magyarországi primitív sütő-főző eljárások. *Néprajzi Értesítő* XXVII.
- Gönyey (Ébner), Sándor. 1929. Gyékényszövés Bodroglakozón. *Néprajzi Értesítő* XXI.
- Gönyey (Ébner), Sándor. 1936. A kendermunka népi szerszámai Magyarországon. *Néprajzi Értesítő* XXVIII.
- Györffy, István. 1930. A cifraszűr. Budapest.
- Györffy, István. 1956. A matyó népviselet. Szerkesztette Edit Fél. Budapest.

- Györfffy, István – Viski, Károly – Bátky Zsigmond. 1933–1937. A magyarság néprajza, Budapest.
- Hankóczi, Gyula. 1992. A tisztviselő- és értelmiségi réteg beleszólási kísérletei a mezőkövesdi népművészet alakításába. Közelitések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára. Debrecen.
- Havassy, Péter. 1989. A palóc centrum falvainak gazdasága és társadalma a XVIII. században. Palócok, II. Ujkori történelem és népi társadalom. szerkesztette Ferenc Bakó. Eger.
- Heimotyö 1937–1938. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston vuosikirja I. Helsinki 1938.
- Hevesi, Attila. 1984. A falu természetföldrajzi viszonyai. Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai XIII, Miskolc.
- Hofer, Tamás – Fél, Edit. 1994. Magyar népművészet. Budapest.
- Horváth, István – Praznovszky, Mihály. 1989. Társadalom és termelés a reformkorban. Palócok II, Ujkori történelem és népi társadalom. Szerkesztette Ferenc Bakó. Eger.
- Horváthová, Emilia – Urbancová, Viera. 1972. Die slowakische Volkskultur. Die materielle und geistige Kultur. Bratislava.
- Huszár, Lajos. 1964. Leszih Andor 1880–1963. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc IV.
- István Erzsébet. 1995. Keleti örökség, népművészet, historizmus: Zsolnay Vilmos és Badár Balázs kísérletei. Néprajzi Értesítő LXXVII.
- Jelentés Debrecen sz. kir. város Déri múzeuma 1929. évi működéséről és állapotáról. A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1929. Debrecen 1929. – Jelentés Debrecen sz. kir. város Déri múzeuma 1931. évi működéséről és állapotáról. A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1931. Debrecen 1932. – Jelentés Debrecen sz. kir. város Déri múzeuma 1934. évi működéséről és állapotáról. A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1934. Debrecen 1935. – Jelentés Debrecen sz. kir. város Déri múzeuma 1935. évi működéséről és állapotáról. A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1935. Debrecen 1936.
- Järventaus, Arvi. 1939. Itkevien pajujen maa. Unkaria sieltä ja täältä. Porvoo – Helsinki.
- Kettunen, Lauri. 1948. Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924. Porvoo – Helsinki.
- Kocsis, Károly – Kocsisné Hodosi, Eszter. 1991. Magyarok a határainkon túl a Kárpát-medencében. Budapest.
- Kóris, Kolomann. 1914. Geräte zur Hanfbereitung bei der Matyó. Anzeiger der ethnographischen Abteilung des Ungarischen National-Museums, VI, Budapest.
- Korompay, Bertalan. 1989. Ilmari Manninenről. Finn nyomokon. Folklor, néprajz, irodalom. I. Budapest.
- Kósa, László. 1979. Gyékénymunka. Magyar néprajzi lexikon, 2. F-Ka. Főszerkesztő Gyula Ortutay. Budapest.
- Kósa, László. 1989. A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest.
- Kósa, László. 1992. Parasztosodás – polgárosulás. A parasztság változásai Magyarországon a XIX. században. Közelitések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára. Debrecen.
- Kósa, László – Filep, Antal. 1978. A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest.
- Kresz, Mária. 1968. A magyar népművészet felfedezése. Ethnographia LXXIX.
- Krompecher, Bertalan. 1935. Manninen Ilmari. Nyelvtudományi Közlemények XLIX.
- Krompecher, Bertalan. 1937. Ilmari, Manninen. Esineellinen kansatiede. Néprajzi Értesítő XXIX.
- Kulai, Sándor. 1942. Unkarin maa ja kansa. Unkarin opetus- ja kulttuurilaitokset. Unkarin kirja. Porvoo – Helsinki.
- Lehtinen, Ildikó. 1993. Kommentaryj. Kuzebai Gerd – etnograf i prosvetitel'. Ethnographica. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 217.
- Lehtonen, Juhani U. E. 1972. U.T. Sirelius ja kansatiede. Kansatieellinen Arkisto 23.
- Liipola, Yrjö. 1956. Vaellusvuosiltani. Muistelmia. Porvoo – Helsinki.
- Linnus, F. 1937. Ilmari Manninen. In memoriam. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XI, Tartu.
- Linnus, Jüri. 1970. Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi soome-ugri rahvaste etnograafilised kogud. Läänemeresoomlaste rahvakultuurist. Tallinn.
- Linnus, Jüri. 1970. Ilmari Manninen ja Eesti Rahva Muuseum. Läänemeresoomlaste rahvakultuurista. Tallinn.

- Magyar művészet 1800–1945. A magyarországi művészet története, II. Szerk. Anna Zádor. III. kiadás. Budapest 1964.
- Magyarország helységnévtára 1944. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Malonyay, Dezső. 1907–1912. A magyar nép művészete. I–IV. Budapest.
- Manga, János. 1979. Palócföld. Budapest.
- Muinaistieteellisen Toimikunnan vuosikertomus v:lta 1931. *Analecta Archaeologica Fennica*, IX, Helsinki 1938.
- Muzeumi hírek. 1931. Néprajzi Értesítő XXI.
- Niiranen, Timo. 1987. Axel Olai Heikel. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija. Snellman-instituutin julkaisuja 4. Kuopio.
- Ottův slovník naučný, 1900, v Praze.
- Paasivirta, Juhani. 1987. Pienet valtiot Euroopassa. Kansainvälisen järjestyksen muutoksia 1800- ja 1900-luvuilla. *Historiallisia Tutkimuksia* 139. Helsinki.
- Paládi-Kovács, Attila. 1984. Hagymányos közlekedés és szállítás. Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai, XIII. Miskolc.
- Paládi-Kovács, Attila. 1989. A szállítás és közlekedés hagyományos eszközei a Palócföldön. *Palócok*, III, Termelés és a javak felhasználása. Szerkesztette Ferenc Bakó. Eger.
- Palotay, Gertrud. 1930. Egy nőgrádmegyei palóc falu ruházata. Néprajzi Értesítő XXII.
- Palotay, Gertrud. 1931. A magyarországi női ingek egy szabástipusa. Néprajzi Értesítő XXIII.
- Peterscsák, Tivadar. 1984. Az erdő haszna. Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai, XIII. Miskolc.
- Peterscsák, Tivadar. 1989. Erdőhasználat a Palócföldön. *Palócok*, III, Termelés és a javak felhasználása. Szerkesztette Ferenc Bakó. Eger.
- Pälsi, Sakari. 1928. Päivänpaisteiden mailla. *Matkakuvia Unkarista, Serbiasta ja Sardiniaista*. Helsinki.
- Reitala, Aimo. 1984. Unkarin kuvataide Suomessa. Ystävät – sukulaiset. Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840–1984. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 403.
- Räsänen, Riitta. 1995. Kansannaiset kuvissa. *Tietolipas* 141. SKS.
- Sárközy, Zoltán. 1989. Társadalom- és gazdaságtörténet az új- és legújabb korban (1848–1980). *Palócok*, II. Ujkori történelem és népi társadalom. Szerkesztette Ferenc Bakó. Eger.
- Sinisalo, Hannu. 1985. Valokuva kansatieteen tutkimusvälineenä ja -kohteena. *Ethnos-julkaisu* 1. Lappeenranta.
- Sipos, István. 1984. A bükki szlovák falvak nyelvi sajátosságai. Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai, XIII. Miskolc.
- Sőregi, János. 1936. Dr. Ecsedi István 1885–1936. A Debreceni Déri muzeum évkönyve XX–XII.
- Szabadfalvi, József. 1982. Tőzeg. Magyar néprajzi lexikon, 4. Sz–Zs. Budapest.
- Szabadfalvi József. 1986. A paraszti állattartás és pásztorkodás kutatásának eredményei Ecsedi István munkásságában. A Hajdu-Bihar megyei muzeumok közleményei, 44. Debrecen.
- Szabadfalvi József. 1987. Írások Herman Ottóról és a Herman Ottó Múzeumról. *Borsodi kismonográfiák* 25, Miskolc.
- Szolnoky, Lajos. 1979. Gubacsapó. Magyar néprajzi lexikon II, F–Ka. Budapest.
- Talas, Onni. 1960. Muistelmia. Itsenäisyssenaattorina ja lähettiläänä kymmenessä maassa. *Porvoo – Helsinki*.
- Tallgren, A.M. 1935. Ilmari Manninen. *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, X.
- Talve, Ilmar. 1992. Ilmari Manninen in Finland and Estonia. *Studia Fennica. Ethnologica* 1.
- Temesi, Lászlóné. 1976. A Hortobágy természeti viszonyai. Hortobágy – a nomád Puszától a Nemzeti Parkig. Szerkesztette Gergelyné Kovács, Ferenc Salamon. Budapest.
- Varga, Marianna. 1989. Palóc népviseletek és textilek. *Palócok*, III. Termelés és a javak felhasználása. Szerkesztette Ferenc Bakó. Eger.
- Veres, László. 1984. Településtörténet. Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai, XIII. Miskolc.
- Vilkuna, Kustaa. 1928. I. Manninen. *Eesti Rahvariiete Ajalugu*.
- Vilkuna, Kustaa. 1935. Ilmari Manninen. *Virittäjä*.
- Viski, Károly. 1926. Ungari rahvapärane kultuur. *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat*, Tartu.
- Viski, Károly. (V. K.) 1926. Manninen I. *Etnograafilise sõnastik*. Néprajzi Értesítő XVIII.
- Viski, Károly. (V. K.) 1927. J. Manninen. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Néprajzi Értesítő XIX.
- Viski, Károly. 1932. Volksbrauch der Ungarn. Budapest.

SUMMARY

The unwritten diary. Ilmari Manninen's Journey to Hungary in 1934

Ilmari Manninen (1894–1935), director of the Ethnographical Department of the National Museum of Finland, was a leading figure in the field of Finno-Ugric ethnology. As a department director of the Museum, he systematically augmented its Finno-Ugric collections. In the summer of 1934 Manninen left for almost a year-long journey to study the cultures of the peoples living in the Danube countries, as well as to gather material for the collections. As Manninen was unable to write-up the findings of his journey, the object of this article is to reconstruct the stages of his journey through visual anthropological means and interviewing his contemporaries.

The primary destination of the journey was Hungary, where Manninen had established contacts with local folklorists as far back as 1924. Thanks to good friends of Finland, the National Museum had received many gifts of objects in the early 1930s from private citizens and provincial museums. In addition an exchange of collections had been arranged in 1931 with the National Museum of Hungary.

In Hungary Manninen visited the mountain villages in the north and the puszta plains in the east. As an experienced field worker, Manninen took photographs of which there were 38 plates from his Hungarian visit.

Most of the photos taken in north Hungary were of the local Palóc national costumes and accurately illustrate the different age groups, applications and localities. They reveal, for example, that Manninen visited the village of Órhalom where the women wore an urban-style national costume consisting of a jacket and skirt. In the village of Rimóc he was able to immortalise some newly wedded girls in their multiple skirts. Near the town of Miskolc Manninen's interest focussed on the limeburners. He also saw costumes and colourful folk art in the Matyó parishes of Mezőkövesd, Szentistván and Tard. Manninen took pictures of people going about their everyday tasks and later acquired an exquisite costume from this area for the Museum.

In the puszta plains, Manninen was the guest of the Déri Museum in Debrecen. Judging from the photographs he took, his main interest was in the costumes of shepherds, particularly their fur capes.

Manninen's journey was very beneficial in respect to comparative studies of costumes and ornaments between the Finnish and Hungarian peoples. The many nationalities living in the Danube area offered him wonderful examples for clarifying common features. He made a particularly close study of the practical aspects of costume embroidery, coin decorations, the cut of the outer garments and the aprons worn in front and behind, noticing the common aspects between the southeast European and Finno-Ugric peoples.